

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

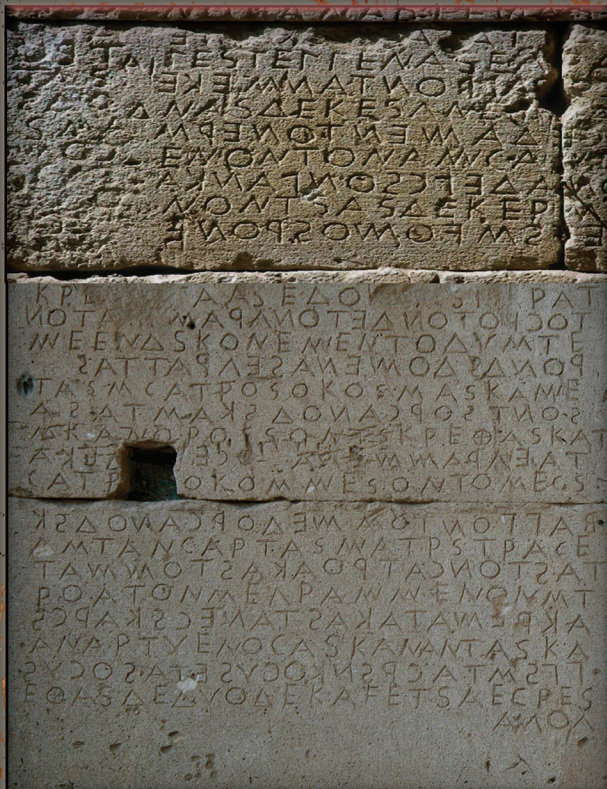
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ARKEOLOJİDE YAZI(T)LI MALZEME BİLGİSİ

(EPIGRAFI)

Hatice KALKAN

ARKEOLOJİDE YAZI(T)LI
MALZEME BİLGİSİ
(EPIGRAFI)

ARTİKEL AKADEMİ: 114

Sosyal Bilimler: 64

Arkeolojide Yazı(t)lı Malzeme Bilgisi

Hatice Kalkan

ISBN 978-605-74067-1-2

Birinci Basım: Aralık - 2021

Ofset Hazırlık: Artikel Akademi

Baskı ve Cilt: Net Kırtasiye Tanıtım ve Matbaa San. Tic. Ltd. Şti.

Gümüşsuyu, İnönü Caddesi & Beytül Malcı Sokak 23/A, 34427

Beyoğlu/İstanbul

Matbaa Sertifika No: 47334

Artikel Akademi bir Karadeniz Kitap Ltd. Şti. markasıdır.

©Karadeniz Kitap - 2021

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayımcının yazılı izni
olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

KARADENİZ KİTAP LTD. ŞTİ.

Koşuyolu Mah. Mehmet Akfan Sok. No:67/3 Kadıköy-İstanbul Tel: 0

216 428 06 54 // 0530 076 94 90

Yayıncı Sertifika No: 19708 mail: info@artikelakademi.com

www.artikelakademi.com

ARKEOLOJİDE YAZI(T)LI MALZEME BİLGİSİ (EPIGRAFI)

HATİCE KALKAN

ÖNSÖZ

Elinizdeki çalışma, bir eksikliğin giderilmesi amacından hareketle öğrencileri ve meraklıları hedef kitle ön görerek hazırlandı. 1987 yılında değerli bilim insanı Prof. Dr. Hasan Malay'ın Ege Üniversitesi yayınlarından çıkan Epigrafi (Yazıtbilim) kitabı Türkiye' de bu konu üzerine olan eksikliği çok daha kapsamlı gidermiş bir eserdir. Bu süreç içinde gelişen internet kaynakları ve görsel malzemeye ulaşma olanağı buradaki çalışmada bir fırsat yaratmış oldu sadece. Bu süreçte Doktora Hocam Merhume Prof. Dr. Tomris Bakır'ın bu çalışma konusunda beni cesaretlendirmiş olduğunu, öğrencilere yönelik “yol gösterici” kaynaklardaki eksikliğe sıklıkla dikkat çektiğini de kayda düşmeliyim.

Kitabın içeriği, öğrencilere Hellence'nin arkeolojik bulgular üzerindeki yazı(t)lı kayıtlar bağlamında anlaşılabilmesine dair metodolojiden ibarettir. Bu açıdan ele alınan örneklerin içinde epigrafi (yazıtbilim) alanında yer almayan, sikke ve farklı küçük buluntular üzerindeki kayıtların da konu edilmiş olması, kitabın başlığında yazı ve yazıt ayrımının yapılmasını gerektirmiştir. Ancak burada sadece yazı odaklı olarak ele alınan bu malzemelerin kendi konteksti içinde benimsenen çalışma metodolojisine girilmemiştir. Şüphesiz ki bu konu malzeme grupları üzerinde uzmanlaşmış arkeologların alanıdır. Burada ise konuşan arkeolojik malzemeleri anlamaya yönelik metodoloji, temel bilgiler beraberinde ilgili ve meraklı okuyucular için genel bir çerçevede ele alınmıştır.

Yararlı olması dileğiyle.....

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ.....	1
II. EPİGRAFI VE ANTİK HELLENCE.....	7
Epigrafi Nedir?	7
Antik Hellen Alfabesi	12
Okuma ve Transliterasyon Örnekleri	15
Nümerik Sistem ve Semboller	16
Yazıt Türleri	19
III.YAZIT GRUPLARI.....	22
Onur yazıtları (Tituli Honorarii).....	22
Kararnameler (Decreta)	23
Adaklar-Sunaklar (Dedicationes)	24
Mezar yazıtları (Tituli Sepulcrales).....	28
Yapı yazıtları (Tituli Aedificiorum)	32
Mil taşları (Miliaria)	34
Kataloglar Listeler (Catalogi).....	35
Mektuplar (Epistulae).....	36
Sınır Yazıtları (Termini)	37
Sanatçı İmzaları (Signaturae Artificum).....	38
Graffiti-Dippinti.....	39
Damgalar-Mühürler	42
Mozaikler.....	44
Küçük Buluntularda Yazı Örnekleri	45

IV. YAZI(T)LI ESERLERDE BELGELEME..... 59

Fotograf çekimi	57
Estampaj/Lateks Kopyalama	59
Envanter/Bilgi Fişinin Düzenlenmesi	61
Transkripsiyonda Kullanılan Özel İşaret ve fadeler	68
Ton İşaretleri ve Genel Kurallar	77
Yazıtlı Malzemelerin Tarihlendirilmesi	80

V. SEÇİLMİŞ BAŞVURU KAYNAKLARI VE YAYINLAR 85

Periyodikler.....	87
Monografik Kaynaklar	88
Gramer Kaynakları	90
Kaynakça	91
Dizin	95

I.GİRİŞ

Konuşulan dilin simgelerle kayda geçirilmesi ve yazıya aktarılması insanoğlunun tarihinde çok önemli gelişmelerden biridir şüphesiz. Başlangıçta mağar1a duvarları üzerine yapılmış resimlerle kendi yaşamından kesitler aktarmaya çalışan insanoğlunun bu kalıntıları, zaman zaman bilim adamlarının sanatsal, dinsel veya ilk yazı örnekleri olabilme ihtimalleri dahilinde tartışılmaktadır. Bu örnekler, gerçekte yapılma amaçları ne olursa olsun, aktarım ve kalıcı olma temelinde her şekilde kayıt altına alma etkinliği olması açısından yazının rolünü üstlenmiş görünmektedirler. Yine de prehistorik terimi kullanıldığında kastedilen, yazılı dönemlerin öncesine dair bir kavramdır ve yazının keşfi artık sanatsal değil, bilakis giderek soyutlaşan harflerle sürdürülen entelektüel bir etkinliğin farklı bir başlangıç noktasıdır. Gelişim temelinde ise resim yazısı yani piktografi vardır.

Mesopotamya da Uruk ilk yazı sisteminin ortaya çıktığı yer olarak bilinir. MÖ 4000-3500 aralığında başlangıçta Sümerlerin kullandığı Piktografik –resimsel-yazı, ifade ettiği nesneye benzeyen basit bir çizimden ibaretti; örneğin “ayak” ifade edilmek istendiğinde ayak benzeri bir basit çizim kullanılmıştı (Res.1).

Resim 1.Piktografik örnekler

MÖ 3000 yılın sonunda gelindiğinde ise artık *cursive* form olarak bilinen ve *stylus* yardımı ile kil tabletler üzerine yazılan çiviyazısı geliştirilmiştir. Çiviyazısı ilk evrelerde piktografik özellikliydi ve zamanla linear (çizgisel) stiline dönüştü. MÖ 3. binden itibaren soldan sağa yaş kil üzerine uygulanan geleneksel çiviyazısı Babil ve Pers dillerinin de yazı sistemi haline gelerek Akkad ve Aramca kayıtlarda da kullanıldı. Sumer yazı sistemi Mısır'da da etkili olmuş ve piktoral yazının benimsenmesine yol açmıştır. İdeogram veya piktogram stili ise MÖ 3000 yılında Mısır'da Hieroglif yazısının ortaya çıkmasında etkili oldu. Daha sonra bu coğrafyada MÖ 2.binin sonlarında cursive stil olan *hieratik*, daha geç bir tarihte ise (MÖ 8 yüzyıl sonu) *demotik* yazı uygulanmıştır

Anadolu'da gerek çivi yazısı gerekse hiyeroglif yazı sistemi uzun bir periyod içinde kullanılmış, en son çiviyazısı örnekleri Perslerin Anadolu'daki izleri arasında yerini alırken, hiyeroglif yazının geç örneklerine MÖ 8-7. yüzyıllarda Urartu coğrafyasında rastlanmıştır.

Anadolu'nun kayıtlı tarihine ait ilk bulgular Kültepe (Karum Kaniş) ve Hititlerin yazılı tabletleridir. Anadolu'da Orta Tunç Dönemine ait olan bu ilk kayıtlar, ticari faaliyetleri düzenleyen ve kayıt altına alan bir amaca hizmet ediyordu. Assur Ticaret Kolonileri Çağı olarak da bilinen bu dönemde gerek Assurlu gerekse yerli tüccarlar mallarının listelerini ve aralarındaki anlaşmaların kayıtlarını tutmuş ve bu tabletlerden oluşan belgeleri de Kültepe'deki (II.yapı katı) arşiv odası adı verilen mekanlarda muhafaza etmişlerdi. Kültepe'de ele geçen tablet sayısı 20 bin civarındayken, diğer merkezlerden

Hattusas'da (Boğazköy) yoğunluklu olmak üzere Ortaköy, Kuşaklı ve Maşathöyük'te ele geçen daha az sayıdaki tabletler MÖ 17. ve 16. yüzyıldan başlayarak 13. yüzyılın sonlarına dek tarihlenebilmektedir (Res.2).

Resim 2.Hitit metni **Resim 3.**Luwi çivi yazılı mühür **Resim 4.**Hiyeroglif
TroiaVIIb2 Luwi yazısı

Hititler'den günümüze ulaşan belgelerin büyük çoğunluğu dinsel etkinliklerin resmi sevk ve idaresi konularını düzenleyen içeriğe sahiptir. Festivaller, kehanetler, kamusal ve özel ritüeller, büyüler olasılıkla devlet garantisi altında olmalarından dolayı, resmi arşivlerde konu edilmişlerdir. Ayrıca Hititler'in politik arşivleri, antlaşmaları, şahsi ve resmi yazışmaları, arazi bağışları, yasaları, krali yıllıkları kayıt altına alınan konularıydı. Edebiyat metinleri ise mitoloji temalı, yerel veya Hatti Hurri ve Sumer-Akad kaynaklarından çeviri metinlerinden oluşuyordu.

Aynı dönemde Anadolu'nun güney ve güneybatı kesimleri Luwi diline ait belgelerin coğrafyasıdır. Bu dil, Anadolu Hint-Avrupa dil grubunun alt üyesi olarak en yaygın konuşulan ve Hitit kayıtlarında *Luwili* dili şeklinde yer bulan bir örnektir. Luwi çivi yazılı belgeler, birkaç istisna dışında, ritüel, kült, sağlık ve birkaç özel kayıttan oluşmaktadır (Res.3). Dilin kronolojik

aralığı 16. ve 13. yüzyıllara yayılırken, Eski Hitit dönemine tarihlenen az sayıda örnek de mevcuttur. Luwi dilinin bir diğer yazı sistemi hieroglif Luwicesi'dir (Res.4). Az sayıdaki mektup ve finansal içerikli kayıt dışında, ağırlıklı olarak taşlara, doğal kaya yüzeylerine ve yapılara yazılmış hiyeroglif örnekleri söz konusudur. MÖ 14. ve 13. yüzyıl aralığına tarihlenenlerin yanında MÖ 10. ve 7. yüzyıllara tarihlenenler sayıca daha fazla örneklerdir. Bu dönem aynı zamanda Hitit Devleti'nin yıkılışının ardından Anadolu'nun güneydoğusu ve Kuzey Suriye'yi kapsayan bağımsız yerel idarecilerin ortaya çıktığı bir süreci temsil eder. Taşlar üzerindeki yazıt örnekleri ise daha çok adak ve tarihsel içeriklerden oluşmaktadır¹.

Anadolu'nun doğusunda Van (Tuspa) merkezli iskan coğrafyasına sahip Urartulular çok nadiren Hiyeroglif baş vurmuş olmakla birlikte özünde ise Assur etkisindeki çivi yazısı sistemini kullanmışlardır. En erken örneğin MÖ 820 yılına tarihlendiği yazıtlar sur yüzeyleri, sütun, sütun kaideleri, stel ve kaya yüzeylerinde tespit edilmiştir. Kil tablet yok denecek kadar az sayıdadır. Metal malzemelerde üzerinde ise kısa proprietorial yazılar söz konusudur. Küçük buluntu grubu içinde damgalı bullalar ele geçmiştir. Gernot Wilhelm (2008,s.106) Urartu'ca yazıtları linguistik açıdan tatmin edici bulmaz, bunun nedeni beş yüzü aşkın örneğin genellikle birbirini tekrarlar nitelikte olmasıdır. Yapı yazıtları, askeri seferler, Meher Kapısı'nda görülen din teması, Assurca ile birlikte bilingual yazıtlı bir stel-Keleşin Steli tespitli örneklerdendir. Urartu'nun çivi yazılı

¹Anadolu'nun antik dönem bölgesel dilleri için bkz. Woodard 2008.

örnekleri dışında nadir de olsa Hiyeroglif kullanımı da söz konusudur. Depolama kaplarında kapasite ile ilgili olarak kabın boyun veya gövdesinde yer alan hiyeroglif işaretlemeler mevcuttur. Ayrıca metal bir kemer üzerinde okunan Urartu Hiyeroglif yazıt örneğinden de söz edilebilir². Eski Anadolu dilleri üzerine araştırmalar yapan R. Tekoğlu, Urartu dilini “İzolat” nitelikte bir dil olarak tanımlar. Bu, dilin yazı sistemi için çivi yazısının benimsenerek uygulanmış olmasına rağmen, yapısal olarak dilin kendi dışındaki diller karşısında geçirgen bir yapıda olmadığına işaret eder.

1.binde Anadolu’da bölgesel dil örneklerinden biri olan Phrygce, henüz tamamen çözümlenememiştir. Metal vazo üzerindeki graffitolar, mühürler, tümülüs ve mimari cepheler üzerinde karşılaşılan Phrygce’nin örnekleri daha çok Dorylaion, Gordion ve yakın çevresinde saptanmıştır. Bununla birlikte, ele geçen örnekler bakıldığında oldukça geniş bir etki alanından söz etmek mümkündür. Bithynia, Kappadokia, Mysia gibi bölgelerde Phryg diline ait bulgular ele geçmiş ve yayınlanmıştır. Lydia dilinin buluntuları (Lydce), bölgenin merkezi durumundaki Sardes ve yakın civarından ele geçmiştir. MÖ 8-7 ile 3. yüzyıllar arasında farklı buluntular üzerindeki grafitiler ve sikkeler üzerinde görülen Lydce dilinin yazıt yoğunluğu daha çok taşlar

² Bilgi Van İli ziyareti sırasında kendisine gösterilen fotoğrafta Urartu Hiyeroglifini kemer üzerinde okuyan R.Tekoğlu’na dayandırılarak yorumlanmıştır. Kemer üzerinde hiyeroglif kullanımı kanımca eldeki ince metal malzemenin hassasiyeti ile ilgili olmalıdır. Zira üzerine çivi yazısı uygulanan ince bir metal yüzeyin delinme olasılığı yüksektir.

üzerindeki örneklerle MÖ 5-4 yy arasına tarihlenir. Aramca ve Lydce bilingual (iki dilli) bir yazıt, dilin temel gramer yapısının anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

Karia Anadolu'nun güneybatı kıyılarında yer alıyordu. Burada yaşayan topluluklar da Anadolu'daki diğer yerli gruplarda olduğu gibi kendilerine özgü bir dil ve yazı sistemine sahiptilerdi. En erken bulgular arasında Hellence ve Karca bilingual (iki dilli) bir örnek MÖ 6. yüzyıla tarihlenmiştir. Genel olarak Karia'da farklı objeler üzerinde yer alan yazıt parçaları 4.ve 3. yüzyıllar aralığına verilir. Bunların dışında ticari ilişkileri ortaya koyan Karca yazıtlı mezar ve graffiti örneklerinin Mısır'da ele geçmiş olması dikkat çekicidir ve bu buluntular MÖ 7. yy dan itibaren tarihlendirilirler. 1996 yılında Kaunos kazılarında ele geçen bir yazıt Hellence ve Karca örnek olması açısından önemlidir. Kaunos kent yönetiminin iki Atinalıyı onurlandırma kararı taşın üzerine iki dilde yazdırılmıştır (Frei-Marek 1997).

Lykia bölgesinin yerel dili Lykçe'dir. Bu bölge, Hitit yazılı kaynaklarında Lukka memleketi olarak geçen bölgenin geç dönemdeki uzantısıdır. Bu dilin okunduğu taş ve sikke örnekleri mevcuttur. Mezar metinleri ve az sayıda korunmuş decretten (kararname) söz edilebilir. Bunlar içinde, Ksanthos steli askeri ve imar konuları ile ilgilidir. Letoon'dan diğer bir yazıt ise Lykçe, Hellence ve Aramca trilingual (üç dilli) şekilde, Ksantos vatandaşlarınca Tanrıça Leto'yatesis edilecek olan kült hakkındadır. Bu üç dilli yazıt Lykçe'nin çözümlenmesinde çok büyük bir katkı sağlamıştır.

II. EPİGRAFI VE ANTİK HELLENCE

Epigrafi Nedir?

Epigrafi olarak bilinen ve adını Hellence'de üzerine yazmak (epigraphein/ἐπιγράφειν) fiilinden alan bu bilim dalı Türkçe'de 'Yazıtbilim' biçiminde ifade edilmektedir. Aynı zamanda Eski batı tarihinin temel bilimlerinden olan bu disiplinin ilgi alanında Hellence ve Latince dillerinde taş, metal, ahşap ve çömlek üzerine yazılmış tüm yazıtlı eser grupları yer almaktadır. MÖ 8. yüzyıldan başlayarak , MS 6 yüzyıla³ kadar süren zaman dilimi ise bu bilim dalının kronolojik sınırlarını oluşturur.

Yazıtlı malzemelerin coğrafi dağılımına bakıldığında Hellence yazıtlar açısından Attika ağırlıklı olmak üzere Kıta Yunanistan, Asia Minor (Küçük Asia), Suriye ve Mısır sayılabilir. Latince yazıtlar ise, belirgin bir coğrafi alan söz konusu olmamakla birlikte İmparatorluğun doğu eyaletlerinde idari ve askeri amaçlı çok sayıda örnek karşımıza çıkmaktadır.

Yazının gelişimi farklı coğrafyalarda alfabetik sisteme geçişle birlikte hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Bu aşamadan itibaren yazının arkeolojideki yansımaları siyasi ve idari erkin aldığı kararların halka duyurulması, elde edilen başarının kayda geçirilmesi, onarılan ya da inşa edilen binaların yapı yazıtları, mezar stelleri, adak objeleri, sanatçı imzaları, büyü ve lanetleme metinleri ile mermere, çömleğe, madene yazılan örneklerle

³Bu yüzyılda, yeni bir çağa geçiş yazıtlar üzerinde de etkisini göstermiş ve epigrafik belgeler hızla yok olmaya yüz tutmuştur.

artmaya başlamıştır. Böylece bilim dalları içinde bu yazıtlı malzemeler için sistematik ve kendi metodolojisini oluşturmuş bir alanın varlığı zorunlu hale gelmiş ve söz konusu antik dillerde uzmanlaşmış bilim insanlarının katılımı ile oluşan bir etkinlik olarak epigrafi bilimi şekillenmiştir.

Antik dünyanın anlaşılabilmesi farklı araştırma yöntemlerinin ortaya koyduğu sonuçlarla mümkün olabilmektedir. Bu kapsamda genel olarak epigrafi, eski çağ tarihi açısından arazi gözlem ve araştırmalarının, kazı veya kültürel bulguların geniş alanlarda tespiti ve değerlendirilmesi metodu olan yüzey araştırması-survey yoluyla sağlanan yazılı malzemelerin doğrudan kaynak oluşturduğu bir içeriğe sahiptir. Bu yöntemsel bağlamda bakıldığında, Epigrafi bilim dalı, ilgi alanı olan yazı ile eski çağ tarihi araştırmalarına sağladığı birincil elden aktarımlar açısından önemli bir yere sahiptir.

Antik dönemin türlü materyali üzerine kazılı ve boyalı yazılı her kayıt epigrafinin araştırma alanına girer. Genel olarak taş üzerindeki yazıtların ana grubu oluşturduğu ya da epigrafiyi taş ile sınırlandırma eğilimi isabetsiz bir yaklaşımdır. Sadece papyroloji epigrafi alanından bağımsız bir araştırma alanı olarak değerlendirilir. Metal, seramik, mozaik, damgalar-mühürler ve değerli taşlar üzerinde görülen yazılar da epigrafiyi ilgilendiren metodolojinin içinde değerlendirilmektedir. Uzun bir süre epigrafik araştırmalar antik tarih için bir tür yardımcı alan olarak tanımlanmış, Theodor Mommsen'in 19 yüzyılda bu bilim için belirlediği metodolojik yöntemlere rağmen, bağımsız bir bilim haline gelmesi 20.yüzyıl ortalarında Jeanne ve Louis Robert'in çalışmaları sonucunda mümkün olmuştur. Epigrafi aslında tarihle

güçlü şekilde ilişkili olan bir disiplindir, ancak aynı zamanda filoloji, arkeoloji ve çoğunlukla edebi çalışmaların yanısıra bir dizi başka disiplin ve alt disiplinle de yakından ilişkilidir:Yazıtlar genellikle kendi arkeolojik konteksti ve fiziksel nitelikleri olan nesnelerdir.

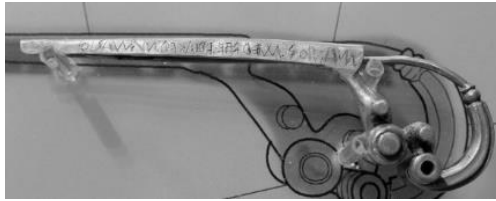
Epigrafide bilimsel yaklaşım, yalnızca taş üzerinde veya bozulmamış başka bir malzemede korunmuş bir metnin doğru değerlendirmesini üretmekle kalmaz, aynı zamanda fiziksel niteliklerini ve arkeolojik bağlamını da en az ilgili dilbilimsel sorunlar kadar değerlendirmekle ilgili yükümlülük gerektirir. Bu açıdan yazıt çözümlemeleri yapılırken dil konusundaki yetkinliğin yanı sıra güçlü bir arkeoloji ve eskiçağ tarihi bilgisine kaçınılmaz olarak ihtiyaç vardır. Bununla birlikte epigrafi deneyimi gerek Hellence gerekse Latince dilbilgisinin beraberinde çok sayıda yazıt örneğinin etüt edilmesi ile geliştirilebilecek bir süreçtir. Öncelikle söz konusu dillerin gramerine hakim olmak, daha sonra bu dillerin edebiyatı ile ilgilenenlerin kullandıkları yöntem ve yaklaşımdan oldukça farklı bir metodoloji gerektiren epigrafik çalışmayı kavramak gerekmektedir. Bu anlamda yazıtlarda yapısal olarak daha basit bir anlatımdan söz edilse bile *taştan okuma'* daki görüş farklılıkları bu alanın bilimsel dinamizminin bir bölümünü oluşturmaktadır.

Okunamayacak derecede silik kırık ve eksik yazıtlı malzemelerde cümlelerin gidişi ile ilgili öneri, eldeki mevcut kısım ile uyumlu bir tamamlamayı gerektirir. Bu da epigrafinin metodolojik olarak uygulanış kuralları ile ilgilidir ve asıl önemli olan nokta yazıtı dilbilimsel açıdan dönemi, coğrafyası ve siyasi atmosferi içinde bütünlüklü olarak tamamlamak ve

anlamlandırmaktır. Epigrafi alanında değerli çalışma ve yayınlara sahip Prof.Dr. Bülent İplikçioğlu'nun (1997) ifadesi bu konuda gerekli olan yetkinliğe ve yanılığa düşme olasılığına çok net bir vurgu yapmaktadır:

“Tamamlama yapmadan önce ilgili devre özgü sözcük ve yazı üsluplarını da yeterli ölçüde tanımış olmak gerekmektedir. Örneğin Polybios, Diodoros gibi antik yazarların eserlerini yeterince tanımayan birisinin Hellenistik devre ait yazıtların eksik yerlerini tamamlama girişimi her zaman çok başarılı bir sonuç vermeyecektir”

Hellence en eski yazıt, MÖ 8. yüzyılda Attika'da düzenlenen bir dans yarışmasını (*agon*) kazanan kişiye ödül olarak verilmek üzere hazırlanmış bir amphora yüzeyinde yer almaktadır: *“Kim şimdi bütün dansçıların içinde en zarif dansı yaparsa, bunu alsın”*. En eski Latince yazıt ise Latium'da (Praeneste) bulunmuş olan ve MÖ 600 yıllarına tarihlenen *fibula* üzerindeki yazıttır: *“Manius beni Numerius için yaptı”* (*Manius me fecit Numerio* / Degrassi CIL) (Res.5).

Resim5. Latince yazıtlı fibula

MANIUS ME FECIT NUMERIUS

Epigrafik belgeler, antik çağın sosyo-ekonomik, siyasi , askeri, dinsel ve benzeri konulardaki durumunun anlaşılması açısından doğrudan edinilen bilgileri içermeleri nedeniyle antik kaynaklardan farklılık gösterirler. Bir yazıtta ele alınan konu kendi dönemi içindeki durum ya da olayın bire bir aktarımı ile sınırlıyken, aynı veya benzer konuda bilgi veren antik bir yazar yorum ve eleştirilerini de katarak gerçeklik payından bir dereceye kadar uzaklaşabilmektedir. Bu nedenle yazıtlarda geçen ham bilginin günümüz araştırmacılarınca değerlendirilmesi daha kesin bilgilerin edinilmesine olanak sağlamaktadır. Yazıtlar bu açıdan olduğu kadar aynı zamanda antik kaynaklarda ulaşılabilen bazı bilgileri de doğrudan aktarmaları nedeniyle önem taşımaktadır. Yazıtbilim kapsamında incelenen malzeme türünün dışında, antik sikkeleri inceleyen numismatik ve papirüslerdeki yazıları araştıran papyroloji bilim dalları da birbirleri ile sıkı ilişki içinde ve bütünlüklü olarak ele alınmaktadır. Nitekim taş üzerine yazılan önemli yazıt metinleri ilk aşamada papirüs ya da parşömen üzerine yazılmış, ancak daha sonra duyuru ya da içeriği yaygınlaştırmak amacıyla taşların üzerine kopya edilmiştir. Dolayısıyla bu bilim dallarını birbirinden ayrı değerlendirmek mümkün değildir (İplikçioğlu 1997, s. 84 vd.). Yazıtlar, taşın üzerine kazınarak veya kabartma halinde bazen de boyanarak yazılıyordu. Taş grubuna dahil olan yazıtlar sayıca fazla olmakla birlikte duvar, çanak-çömlek, metal ve ahşap üzerindeki yazıtlar da epigrafinin ilgi alanı içindedir. Bu alandaki örnekler genel olarak özel ve resmi nitelikli olmak üzere

iki ana gruba ayrılır⁴.İmparator duyuruları, fermanlar, kararnameler, yasalar vs. resmi yazıt grubunun bir bölümü için örnek verilebilir. Bunun yanında kurşun levhalar üzerinde antik dünya insanının beddua ya da büyü metinleri ile de karşılaşmak mümkün olmaktadır. Bir kent ya da bölgeye ait olan yazıtlar ise *Corpus* adını alan yayınlarda içeriklerine göre belli Latince başlıklar altında toplanmaktadır

Antik Hellen Alfabeti

Tarihçi Herodotos Hellenler'in yazıyı Fenikeliler'den aldığına değinir : "*Fenikeliler Hellenlere bilim ve yazıyı naklettiler*" (V.58). Bu konudaki genel görüş MÖ 8. yüzyıl sonlarında Hellenler'in Suriye sahilleri ile olan sıkı ticari ilişkileri sonucunda Fenikeliler'in kullandıkları 22 harften oluşan kuzey Sami alfabesini öğrenerek kullanmaya başladıkları yönündedir. Başka bir görüşe göre ise alfabe, Boeotia'da yerleşmiş olan bir grup Fenikeli'den öğrenilmiştir. İlk yazı örneklerinin Hellenler tarafından Fenikeliler'in uyguladıkları gibi sağdan sola *sinistrorsum* biçimde yazılması ve harf isimlerindeki benzerlikler alfabenin doğu kaynaklı olduğunu doğrulamaktadır. Örneğin Hellenedeki alpha, beta ,gamma Fenike dilinde aleph, beth, gimel vs. harfleridir. Ayrıca Hellenler Fenikelilerden aldıkları alfabeye bazı yeni ve sesli harfler de eklemişler ve kendi dil yapılarına uygun hale getirmişlerdir. Alfabenin kıta Yunanistan'a geçişiyle birlikte her bölge ve hatta kent kendine özgü bir harf

⁴İçeriği anlaşılmayacak durumdaki yazıtlar "*fragmenta incerta*" biçiminde adlandırılır.

stili benimsemiştir. Öyle ki, bu harf karakterlerinden arkaik bir yazıtın hangi kente ait olabileceği bile saptanabilmektedir (Res. 8).

A α	B β	Γ γ	Δ δ	E ε	Z ζ	H η	Θ θ	I ι	K κ	Λ λ	M μ
ἄλφα	βῆτα	γάμμα	δέλτα	ἑψιλόν	ζῆτα	ἦτα	θῆτα	ίῶτα	κάππα	λάμβδα	μῦ
alpha	beta	gamma	delta	epsilon	zeta	eta	theta	iota	kappa	lambda	mu
a	b	g	d	e	z	ē	th	i	k	l	m
[a, a:]	[b]	[g]	[d]	[e]	[zd/dz]	[ɛ:]	[tʰ]	[i, i:]	[k]	[l]	[m]
N ν	Ξ ξ	O ο	Π π	Ρ ρ	Σ σ ζ	T τ	Υ υ	Φ φ	X χ	Ψ ψ	Ω ω
νῦ	ξεῖ	ὀμικρόν	πεῖ	ῥῶ	σίγμα	ταῦ	ὑψιλόν	φεῖ	χεῖ	ψεῖ	ὠμέγα
nu	xi	omikron	pi	rho	sigma	tau	upsilon	phi	chi	psi	omega
n	ks, x	o	p	r, rh	s	t	u, y	ph	kh, ch	ps	ō
[n]	[ks]	[o]	[p]	[r]	[s, z]	[t]	[y, y:]	[pʰ]	[kʰ]	[ps]	[ɔ:]

Resim 6. 24 Harfli İon alfabesi⁵

Bu *epikhorik* (yerel) yazıt örnekleri sayıca çok fazla olmamakla birlikte, MÖ 5. yüzyıl sonlarında yaygınlaşan ve sonraları resmi şekilde Atina'da kabul edilen İonia alfabesinin de etkisiyle giderek azalmıştır (Res.6).

Çift sesliler /diphtong

αι	α/αι	ει	η/ηι	οι	ω/ωι	υι	αυ
ai	ai	ei	ēi	oi	ōi	ui/yi	au
(ay)	(ay)	(ey)	(ey)	(oy)	(oy)	(ui/yi)	(av)

Resim 7. Çift sesliler ve okunuşları

⁵Hellen alfabesinde sigma harfinin (Σ) küçük karakteri kelimenin başında ya da ortasında-σ- sonunda ise-ς-şeklinde yazılır.

	Fenike	İonia	Atina	Korinth	Argos	Girit	Eubolia	Klasik	Okunuş
Alpha	Α	Α	Α	Α	Α	Α	Α	Α α	A
Beta	Β	Β	Β	Β	Β	Β	Β	Β β	B
Gamma	Γ	Γ	Γ	Γ	Γ	Γ	Γ	Γ γ	G
Delta	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ δ	D
Epsilon	Ε	Ε	Ε	Ε	Ε	Ε	Ε	Ε ε	E
Digamma	Ϝ		Ϝ	Ϝ	Ϝ	Ϝ	Ϝ	Ϝ Ϝ	V
Zeta	Ζ	Ζ	Ζ	Ζ	Ζ	Ζ	Ζ	Ζ ζ	ZD
Eta		Η						Η η	E (uzun)
Heta	Η		Η	Η	Η	Η	Η		H
Theta	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ θ	TH
Iota	Ι	Ι	Ι	Ι	Ι	Ι	Ι	Ι ι	I
Kappa	Κ	Κ	Κ	Κ	Κ	Κ	Κ	Κ κ	K
Lambda	Λ	Λ	Λ	Λ	Λ	Λ	Λ	Λ λ	L
Mu	Μ	Μ	Μ	Μ	Μ	Μ	Μ	Μ μ	M
Nu	Ν	Ν	Ν	Ν	Ν	Ν	Ν	Ν ν	N
Ksi	Ξ	Ξ		Ξ	Ξ	Ξ	Χ	Ξ ξ	KS
Omikron	Ο	Ο	Ο	Ο	Ο	Ο	Ο	Ο ο	O
Pi	Π	Π	Π	Π	Π	Π	Π	Π π	P
San	Ϻ			Μ	Μ	Μ	Μ		S
Koppa	Ϟ	Ϟ	Ϟ	Ϟ	Ϟ	Ϟ	Ϟ	Ϟ Ϟ	K
Rho	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ ρ	R
Sigma	Σ	Σ	Σ		Σ		Σ	Σ σ	S
Tau	Τ	Τ	Τ	Τ	Τ	Τ	Τ	Τ τ	T
Upsilon		Υ	Υ	Υ	Υ	Υ	Υ	Υ υ	U,Ü
Phi		Φ	Φ	Φ	Φ		Φ	Φ φ	PH
Khi		Χ	Χ	Χ	Χ		Χ	Χ χ	KH
Psi		Ψ		Ψ	Ψ		Ψ	Ψ ψ	PS
Omega		Ω					Ω	Ω ω	O (uzun)
Sampi		Ϻ						Ϻ Ϻ	S

Resim 8. Yerel alfabeler

Okuma ve Transliterasyon Örnekleri⁶

ΑΓΑΤΟΣ αγατος (agatos-iyi)

ΑΓΟΡΑ αγορα (agora-çarşı)

ΑΔΕΛΦΟΣ αδελφος (adelphos/adelfos-kardeş)

ΑΘΗΝΗ Αθηνη (Athene)

ΑΝΘΡΩΠΟΣ ανθρωπος (anthropos-insan)

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ διδασκαλος (didaskalos-öğretmen)

ΔΩΡΟΝ δωρον (doron-hediye)

ΕΓΩ εγω (ego-ben)

ΔΟΥΛΟΣ δουλος (dulos-köle)

ΘΕΟΣ θεος (theos-tanrı)

ΘΑΛΑΣΣΑ θαλασσα (thalassa-deniz)

ΞΕΝΟΣ ξενος (ksenos-yabancı)

ΟΙΚΙΑ οικια (oikia/ oykia- ev)

ΕΥΘΥΣ ευθυς (eutus/evtus-derhal)

ΚΑΛΟΣ καλος (kalos-güzel)

ΣΤΕΦΑΝΟΣ στεφανος (stephanos/stefanos-çelenk)

ΡΥΤΟΝ ρυτον(rhyton/ruton)

⁶ Parantez içindeki kelimelerden ilki transliterasyon, ikincisi okunuşlarıdır. “P” (rho) harfi daima “Rh” olarak translitere edilir. Bu konudaki bilgi eksikliği *rhyton* olarak yazılması gereken kült kabının “ryton” veya “rython” gibi yanlış kullanımına neden olmaktadır. Theta (Θ) harfi de “th” olarak translitere edilir ve tau (T) harfi ile karıştırılmamalıdır. Thrakia, Thasos kelimelerinin orijinal yazımında ilk harf *theta* harfidir. Trapezus (Trabzon) yazımında ise harf *tau* dur. (T). Bazı hallerde kelimedeki harfin uzun e (*eta*) veya uzun o (*omega*) olduğunu belirtmek için harfin üzerine yatay bir çizgi yerleştirilir: Ego, Athene gibi.

Numerik Sistem ve Semboller

Epigrafik çalışmalarda bilinmesi gereken ve yazıtlar üzerinde karşılaşılan hususlardan bir diğeri de sayı sistemi ve bununla ilgili özel işaret ve sembollerdir. İki ayrı sayı sistemi söz konusudur. Bunlardan birincisi **akrophonik**⁷ adı verilen ve belirgin sayıların Hellencedeki baş harflerinin kullanılmasıyla oluşturulmuş sistemdir. Bu sistemde *bir* sayısı harf sembolü ile değil dikey bir çizgi ile belirtilmiştir.

I =1 (εἶς) II =2 III= 3 IIII = 4 Π = 5 ΠI= 6 ΠII =7

Δ= 10 (δέκα) ΔII =12 ΔΠ= 15 ΔΠI=16 -

ΔΔ= 20 ΔΔΠ= 25 ΔΔΔ= 30

H=100 (έκατόν)

HΔ= 110

HΔI=111

X=1000 (χίλιοι)

XX=2000

M=10.000 (μυριάς)

MM=20.000

Yazıtlar üzerinde drahmi, denar, talent ve stater gibi para değerlerini ifade etmek üzere kullanılan semboller mevcuttur.

⁷ Bu sistem erken devirlerde özellikle Attika Bölgesi'nde yaygın olmakla birlikte MÖ I. yüzyılda tekrar ortaya çıkmıştır.

Talent: T

Stater: Σ

Denar: *

Drahmi: ⚡

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ΔΓ	ΔΔ	⌘	H	⌘	×	⌘	M	⌘	⊂
15	20	50	100	500	1,000	5,000	10,000	50,000	¼
⊂	⚡	⌘	Δ	⌘	H	⌘	×	⌘	⌘
½	Bir Drahmi	Beş Talent	On Talent	50 Talent	100 Talent	500 Talent	1,000 Talent	5,000 Talent	Beş Stater
⚡	⌘	H	⌘	×	M	⌘	A		
On Stater	50 Stater	100 Stater	500 Stater	1,000 Stater	10,000 Stater	50,000 Stater	On Mina		

Bu semboller *akrofonik* sayısal sistem ile birlikte kullanıldığında *ligatura* olarak bilinen ve harflerin birbirlerine bitişken olarak yazıldığı yöntemden yararlanılmaktadır. Hellen alfabesindeki harfler aynı zamanda sayısal sistemi de oluşturmaktadır. *Alfabetik* olarak bilinen bu sistemde harfler yan yana gelerek artan sayı değerlerini ifade eder. Taş eserler üzerinde yaş, yıl ve tarihle ilgili yaygın bir kullanımı olan bu sisteme, ağırlık ve ölçüm amaçlı maden eserlerde de rastlanmaktadır.

1 = A, α 2 = B, β 3 = Γ, γ 4 = Δ, δ 5 = E, ε 6 = F, ϕ 7 = Z, ζ
8 = H, η 9 = Θ, θ 10 = I, ι 20 = K, κ 30 = Λ, λ 40 = M, μ
50 = N, ν 60 = Ξ, ξ 70 = O, ο 80 = Π, π 90 = ϙ 100 = P, ρ
200 = Σ, σ 300 = T, τ 400 = Y, υ 500 = Φ, φ 600 = X, χ
700 = Ψ, ψ 800 = Ω, ω 900 = λ, λ

Özellikle yazıtlar üzerindeki tarihler ve mezar stelleri üzerinde sıklıkla görülen ölen kişinin kaç yıl yaşadığı gibi bilgileri içeren satırlarda bu sayılarla karşılaşılmaktadır. Geç devirlerde

genellikle taş ustaları tarafından sayı ile ilgili ifadeler yazılırken ilgili harflerin üzerine düz bir çizgi çekilmiş olduğu görülür: $\overline{TMZ}$

Yukarıda büyük ve küçük harf dizini halinde verilen sayılar yazıtlarda büyük karakterde yer almaktadır. Transkripsiyon sırasında bunlar küçük harf formlarıyla gösterilir. Yukarıdaki tablodan yararlanılarak bir yazıt üzerindeki tarih ya da sayının ne şekilde okunacağı saptanabilir.

Örnek: 12=IB ($\iota\beta'$) 58=NH ($\nu\eta'$)
344=TMΔ ($\tau\mu\delta'$) 689= ΧΠΘ ($\chi\pi\theta'$)

Üç basamaklı rakamlar transkripsiyonda sağ üst köşelerine accutus ton işareti alırlar. Eğer rakamı ifade eden harfler dört basamaklı bir sayıya karşılık geliyorsa o zaman sağ üst köşede ve sol alt köşede bu işaret belirtilmektedir:

Örnek: 5753= ΕΨΝΓ ($\epsilon\psi\nu\gamma'$) 4441= ΔΥΜΑ ($\delta\upsilon\mu\alpha'$)

Resim 9. Mezar yazıtı

Stelde en üst satırda yer alan ΕΤΟΥΣ kelimesinden sonra yıl okunmaktadır. Üzerinde yatay çizgilerle belirtilen üç harften oluşan alanda yıl yer alır ve $\overline{\Sigma\Lambda\Z}$ ($\sigma\lambda\zeta'$) 237 yılında şeklinde okunur (Resim 8). Yıl satırının hemen devamında ise ay

belirtilmiştir. Dios ayının 20.günü MH(NOΣ) ΔΕΙΟΥ ·Κ· Ay kelimesi genellikle Mu harfinin üzerine yerleştirilmiş bir eta harfi ile kısaltılarak gösterilir (ligatura).

“Yıl 237 Dios ayının 20. Günü. Secunda kocası Hermeias’ı, çocukları ise babalarını onurlandırdılar. Ona dair hiç kötü anıya sahip değiller.”

Tarih :Sulla Erası 237-85 = M.S.152/3 (eralar hk. bkz. s.81)

Yayın: Malay- Riel 2006, 39, Nr.30

Çok yaygın olarak ele geçmemekle birlikte Anadolu epigrafisi **Latince** yazıtları da kapsamaktadır. Roma Döneminde halk Anadolu da Hellen dilinde yazmaya devam etmiş, Latince ise antik dönemde resmi yazışma dili olarak kullanılmıştır. Alfabe günümüzde modern batının kullandığı sistemin öncülüdür. Numerik sistem ise aşağıda belirtildiği gibidir ve halen zaman zaman kullanılan bir sistemdir (MMXVIII=2018)

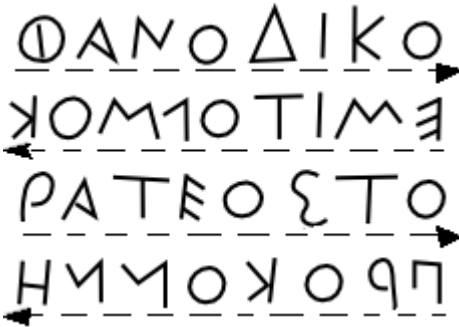
A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, V, X, Y, Z.

1=I 2=II 3=III 4=IV 5=V 6=VI 7=VII 8=VIII 9=IX 10=X 20=XX
30=XXX 40=XL 50=L 60=LX 70=LXX 80=LXXX 90=XC 100=C
150=CL 200=CC 300=CCC 400=CD 500=D 600=DC 700=DCC
800=DCCC 900=CM 1000=M 1900=MCM

Yazıt Türleri

En erken örneklerdeki satırlar, Hellenlerin yazıyı Fenikeliler’den alıp kullanmaya başladıkları dönemlerdeki alışkanlığa bağlı olarak sağdan-sola doğru yazılmaktaydı (*sinistrorsum*). Ancak Hellenler kısa süre içinde soldan sağa

yazmanın daha kolay olduğunu keşfedince yazıyı geliş-gidiş şekilde uygulamaya başladılar. Bu tür yazıt örnekleri Pausanias'ın kullanmış olduğu "öküz dönüşü" anlamına gelen *boustrophedon* (Βουστροφηδόν) terimi ile adlandırılmaktadır⁸ (Resim 10). Bu yazım stili MÖ 6. yüzyıldan başlayarak ortadan kalkmış, sadece dinsel temalı yazıtlarda bir süre daha uygulanmaya devam etmiştir. Transkripsiyonu yapılan bu tür yazıtlarda satır başlangıcını ve yönünü göstermek için ok işaretlerinden yararlanılmaktadır. Örneğin sağdan sola yazılmış satırın transkripsiyonu normal biçimde yapıldıktan sonra, satırın başına orjinal yönünü belirtmek üzere ok (←) işareti koyulmaktadır

Resim 10. Boustrophedon yazıt

Resim 11. Stoichedon Yazıt

<http://www.ancientscripts.com/greek.html><http://www.csad.ox.ac.uk/csad/Stoichoi.html>

Bir başka yazım stili *Stoichedon* (=düzen içinde) olarak adlandırılan ve her satırdaki harf sayısının eşit olduğu stildir

⁸ MÖ 700 sonrasına tarihlenen Boiotia'da bulunmuş ünlü Apollon Mantiklos heykelinin üzerinde at nalı biçimindeki ilk satırı sağdan sola, inci satırı soldan sağa olan yazıt, Boustrophedon stilin en iyi örneklerindendir.

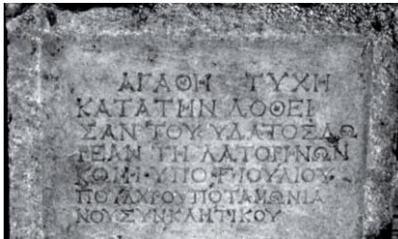
(Res. 11). MÖ 6. yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlanan bu stil klasik dönem yazıtlarında oldukça yaygınlık gösterir (Austin 1938; Butz 2010). Daha çok estetik görünümün ön planda tutulduğu bu yazım tarzı MÖ 3. yüzyılın sonlarına doğru terkedilmiş olmakla birlikte daha geç dönemlerde de nadiren uygulanmıştır. Satırların yönü soldan sağa doğrudur ve harfler aşağıdan yukarıya ve yan yana düzgün bir şekilde hizalanmış durumdadır. Bazı yazıtların da bu stilden etkilenilerek hazırlatıldığı ancak *Stoikhedon* izlenimi vermelerine rağmen her satırda eşit harf sayısının saptanmadığı örnekler vardır. Bunlar *quasi-stoichedon*=(yarı stoikhedon) adı verilen grubu oluştururlar.

III. YAZIT GRUPLARI

Onur Yazıtları (Tituli Honorarii)

Onur yazıtları genellikle antik dönemde topluma önemli hizmetlerde bulunmuş kişiler için resmi ya da özel yollarla hazırlatılan övgü içerikli yazıtlardır.

- ✓ *Onurlandırmak* fiilinin sıklıkla okunabildiği (ΕΤΙΜΗΣΑΝ (ΣΕΝ) onurlandırdılar, onurlandırdı bazen ihmal edildiği örnekler de mevcuttur. Anadolu'da Mysia ve Lydia bölgelerinde rastlanan bazı mezar stelleri çelenk motifi ile birlikte bu yazıt formunda hazırlanmış olduklarından onur yazıtlarıyla karıştırılmaktadır.
- ✓ Ayrıca bu gruptaki yazıtlardan ΑΓΘΗ (Ι) ΤΥΧΗ (Ι) (*İyi talihle*) ifadesiyle başlayan örnekler de oldukça yaygındır. Bu kavramın sonunda Iota harfinin görülmesi *Iota ad scriptum* olarak tanımlanır (Res. 12).
- ✓ Onur yazıtlarında geçen diğer ifadeler :
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙ ΚΑΙΣΑΡΙ, ΣΕΒΑΣΤΟΣ, ΕΥΣΕΒΑΣΤΟ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΚΑΙΣΑΡΑ
Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ ΚΑΙ Η ΓΕΡΟΥΣΙΑ
ΕΤΕΙΜΗΣΑΝ, ΑΝΕΘΗΚΕΝ, ΑΝΕΣΤΗΣΕΝ

Resim 12. Onur yazıtı

“Hayırlı olsun! Senatör sınıfından C. Iulius Pulcher Potamonianos tarafından Latorenoi halkına bağışlanan su sistemi içinde yer alan su deposu, Senatör sınıfından T. Fl. Athenagoras Cornelianus Furianus tarafından köy için onarıldı. Bu amaçla yapılan tüm masraflar, onun kölesi ve kahyası tarafından karşılandı.” (Beden-Malay 2004,s.185-186).

Yazıtlarda zaman zaman karşılaşılan ve ilk satırda kullanılan deyim burada olduğu gibi *“Hayırlı Olsun”* (Agathe Tykhe) **ΑΓΘΗ (Ι) ΤΥΧΗ (Ι)** biçiminde de çevrilir. Bu türden yazıtlar genellikle kamusal hayır işleriyle alakalı olarak hazırlatılıyordu, onurlandırma ve yapılan hayır işinin duyurulmasına yönelikti.

Kararnameler (Decreta)

Meclis tarafından alınan kararların halk tarafından bilinmesi amacıyla taşta yazdırıldığı metinlerdir. Başlangıç cümlesi nedeniyle genellikle kolayca anlaşılabilirler ve uzun metinlerdir (Res.13).

ΕΔΟΞΕΝ ΤΗ ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ ΤΩ

ΔΗΜΩ(ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ :

Meclis ve halk şu kararları aldı veya

Resim 13. Kararname

ΔΕΔΟΧΘΑΙ ΤΗ ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ ΤΩ ΔΗΜΩ

H.Malay-G.Petzl tarafından yayınlanan bir dekret örneğinde Philomelos adında bir kişi Mysialılar'ın meclisi tarafından alınan kararla ölümünden sonra onurlandırılmaktadır. Yazıt araştırmacılar tarafından MÖ 2-1. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir.

“Abbaitis'deki Mysialıların Meclis ve Halkı şu kararı verdi: Seçkin bir aileden gelen, çocukluğundan itibaren iyi ve disiplinli bir eğitim alan ve her konuda öncü olmayı öğrenen, yetişkinlik çağına eristiğinde basiretli kişiliği ile temayüz eden, vatani uğruna aldığı görevleri ve üstlendiği resmî hizmetleri nedeniyle iyilik kaynağı olan ve iyilikseverlikten hiç kaçınmayan, özel yaşamında da sağlam karakteri ve hakkaniyeti ile dikkati çeken ve kendi maddi imkanları ile cömertçe katkılar sağlayan, insanlara karşı adil, tanrılara karşı dindar davranan, demos'u sık sık onurlandıran (taçlandıran) ve bu nedenle kendisi de onurlandırılan, mükemmel vatandaşımız, Ophelasoglu Philomelos vefat etmiş bulunduğu için (Philomelos'un) taze dallardan yapılmış bir çelenkle onurlandırılmasına ...” (Malay-Petzl , 2003, s. 19–23)

Adaklar-Sunaklar (Dedicationes)

Adaklar ve sunaklar şahsi veya kamusal olarak hazırlatılan yazıtlı malzeme grubunu oluşturur. Tanrı ya da tanrıçanın rüyada görülmesi nedeniyle (**ΚΑΤΕΠΙΤΑΓΗΝ**), emir telakki edilen (**ΚΑΤΑΚΕΛΕΥΣΙΝ**) ve adağın (**ΕΥΧΗΝ**) hazırlatılması, dikilmesi ve sunulması (**ΑΝΕΘΗΚΕΝ**, **ΑΝΕΣΤΗΣΕΝ**) söz konusudur. Adak yazıtlarında geçen ifadeler:

- ✓ **ΚΑΘΙΕΡΩΣΕΝ, ΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ, ΚΑΤΑΜΑΝΤΕΙΑΝ,**
ΚΑΤΑΠΡΟΣΤΑΓΜΑ, ΚΑΤΑΧΡΗΣΜΟΝ, ΚΑΤΟΝΑΡ, ΥΠΙΕΡ,
ΕΥΧΗΣ

Antik dönemde tanrı ve tanrıçalara adak steli hazırlatmak dini inancın bir parçasını oluşturuyordu. Bu steller üzerinde adak yapılan tanrı(ça) isimleri çoğunlukla dativus formda yazılıdır:

Artemis için =(TH) APTHMIAI,

Zeus için =(TΩ) ΔII, ΔEI

Apollon için = (TΩ) ΑΠΟΛΛΩΝΙ

Bu yazıtların sonunda genellikle **EYXHN**= adağı (sundu) ibaresi yer alır. Sağlık adakları da bu grup içinde rastlanan örneklerdir. İyileşme temennisi veya iyileştikten sonraki şükran duygusu steller üzerinde belirtilmektedir. Bu yazıtları bazen ikonografinin de desteklediği görülür. Kabartma halinde sağlık dilenen uzuv, stel üzerinde yazıtlarla birlikte yer alır. Kulak, kol, bacak, göz, meme gibi örnekler en sık rastlananlardır. Aşağıdaki örneklerde bacak üzerindeki bir varis damarının iyileşmesi ve kulak ağrılardan kurtulma temenni edilmiş olmalıdır (Res. 14).

Resim 14. Sağlık amaçlı yapılmış adak stelleri

Tanrı ya da tanrıça nazarında affedilme, hastalık veya felaketten korunma adak sunmanın temel amacını oluşturur. Yazıtlar bir adak heykelciği üzerinde olabildikleri gibi küçük sunaklar ya da bir adak kabı üzerinde de yer alabilirler. Nadir görülmekle birlikte adak olarak sunulan objenin yazıt aracılığı ile konuşturulduğu durumlar vardır. Örneğin: *Ben Artemis'e aitim*-($\mu\epsilon\ \epsilon\iota\mu\ \text{Αρτημιδος}$ /**Me eimi Artemidos**. Bazen de sadece tanrı veya tanrıçanın adı çekimsiz olarak nominativus formda (yalın) bırakılmıştır.

Bu gruptaki örnekler genellikle okunma konusunda nettirler. Yazıt düzenlemesinde genel olarak, adağı sunan kişi nominativus halde, varsa baba adı genetivus çekimli verildikten sonra adak yapılan tanrı/tanrıça dativus formda yazılır ve **EYXHN** (adağı-accusativ/sundu) şeklinde sonlandırılır. Yerel adak yazıtlarında en önemli hususlardan biri tanrının epitheton sıfatının bazen oradaki yerleşimin adına işaret etmesidir. Bu da lokalizasyon çalışmaları için çok önemli bir veri kaynağı oluşturur. Örneğin Zeus için rastlanan $\Delta\text{II}\ \text{ΥΨΙΣΤΩ}$ (Zeus Hypsistos-Ulu zeus) $\Delta\text{II}\ \Sigma\Omega\text{THPI}$ (Zeus Soterios için-Kurtarıcı Zeus için) kalıplarının yanında bazen Phrygia bölgesinden ele geçen bir sunak grubunda rastlandığı gibi $\Delta\text{II}\ \Delta\Lambda\text{BEN}\Omega$ örneği Zeus'un Dalbene olarak işaret edilen yerleşimin kendi tanrısı olduğu bir sığara işaret eder. Dalbeneli Zeus bu örneklerde Zeus Dalbenos'tur ve yerel bir tanrı özelliği taşır. Bu formdaki bir baş tanrıdan artık daha çok tarımsal bereket ve hayvan bolluğu temenni edilmiş olmalıdır. Nitekim bu sunakların üzerinde yazıt beraberinde bazen boğa kafası, sabana koşulmuş öküz çifti, şimşek demeti gibi ikonografik hususlarla da karşılaşılmaktadır.

Sunaklar/altar, bomos, steller/Stele, stelai, libanotris ve agalma gibi adak heykelcikleri ya da küçük sunak örnekleri bu grupta karşılaşılan örneklerdendir.

Ἡ κώμη ἡ Ο-
λυνδων-
δρέων Αὐ-
τοκράτορι
Καίσαρι Θε-
οῦ υἱῷ θεῷ Σεβαστῷ

Resim 16. Sunak

= *Augustus için (Sebastus)Olyndondra Köyü*
Tanrı İmparator Caesar Augustus için (bunu dikti)

Tanrıver ve Yılmaz bu altarı (sunak) Octavianus'un *Augustus* (MÖ 27-MS14) dönemine tarihlemişlerdir (2003,s.46). İmparator onuruna hazırlatılan bu sunak örneği üzerinde tarihleyici ve tanımlayıcı unsurlar detay görüntüde vurgulanmıştır (Res.16 ve detay).

=Bu satırda *Autokrator* olarak okunan kelime *İmparator*

=*Sebastos* ise *Augustus* unvanıdır.

Mezar Yazıtları (Tituli Sepulcrales)

Mezar stelleri üzerinde mezar sahibine ait bilgilerin edinilebileceği bazı kabartmaların da yazıta eşlik ettiği görülür. Örneğin bir kadına ait stel üzerinde ayna, tarak, parfüm şişesi gibi süs unsurları bazen de dokuma ile ilgili iğ, öreke kabartmaları mezar sahibi hakkında fikir verir. Kağıt rulosu ölenin eğitilmiş biri olduğuna işaret ederken, saban sürenin çiftçi olduğuna, demirci aletleri zanaatkar olduğuna dairdir (Res. 17).

Mezar stelleri (stele/stelae) nekropolislerde, bazen zıvanalı bir çıkmanın olduğu noktadan gömülerek dikilirdi. Bunlar dikdörtgen formda olmakla birlikte, küçük sütunlar halinde olan mezar taşları da söz konusudur ve bunlara *cippus/columella* adı verilmektedir (Res. 18).

Resim 17. Mezar stelleri

<http://eskiusakarastirmalarimerkezi.blogspot.com.tr/2013/10/>
(Sadık Uşaklıgil-Ömer Aşçı)

Resim 18.Columella-Cippus

Mezar yazıtlarında ölen kişinin adı ve baba adının (falancanın kızı ya da oğlu) yanında özellikle Hellenistik dönemden sonra kullanılan:

- ✓ **XAIPE**(=elveda) en belirgin mezar sözcüklerindendir.
- ✓ **MNHMHΣ XAPIN / MNHMHΣ ENEKA** ölenin “anısı için” manasında yazdırılmış yaygın ifadelerdendir.
- ✓ **XPHΣTOΣ** (=aziz,sevgili) ölen kişi için methedici bir sıfat olarak MÖ 3. yüzyıldan başlayarak kullanılmıştır.
- ✓ “Kahraman” anlamına gelen **HPΩΣ** Roma dönemi boyunca ölen kişiyi ifade etmek üzere yazıtlarda yer almıştır.
- ✓ **ENΘAΔEKATAKEITAI, ENΘA KATAKEITE** (=Burada yatıyor) ifadesine MS 5-6. yüzyıllar arasındaki Bizans dönemi mezar yazıtlarında çok sık rastlanmaktadır.
- ✓ Bizans dönemi mezar stelleri üzerinde kullanılan **ΠΙΣΤΟΣ** kelimesi antik çağda *sadık* anlamında kullanılırken, geç dönemde ölen kişinin *dindar* olduğunu vurgulamaktadır.

Mezar Yazıtlarındaki Diğer İfadeler:

ΧΑΙΡΕΤΕ ΠΑΡΟΔΕΙΤΑΙ (ΠΑΡΟΔΙΤΕ) Selam (Ey) Yolcu (lar)

ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΕΝ, ΑΝΕΣΤΗ/ΣΕΝ (ΣΑΝ, ΣΑ, ΣΕ) hazırlattı sundu.

ΤΟ ΗΡΩΟΝ, ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟΝ, ΤΟ ΜΝΗΜΑ, mezar anıtı, heroon,

ΠΑΤΡΙ: Babası için, **ΜΗΤΡΙ:** annesi için **ΑΝΔΡΙ:** kocası

için, **ΥΙΩ:** oğlu için, **ΤΕΚΝΩ:** çocuğu için, **ΑΔΕΛΦΩ:** kardeşi

için, **ΓΥΝΑΙΚΙ:** Karısı için

ΣΥΝΒΙΩ ΓΛΥΚΥΤΑΤΩ / ΓΛΥΚΥΤΑΤΗ: çok sevgili eşi için

ΤΕΚΝΟΙΣ, ΓΛΥΚΥΤΑΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ, ΑΔΕΛΦΟΙΣ /Çoğul form:

Çocukları, çok sevgili oğulları, kardeşleri, için.

ΕΑΥΤΩ, ΕΑΥΤΗ: Kendisi için eril ve dişil

ΕΑΥΤΟΙΣ: kendileri için,

ΖΩΝ: yaşarken, **ΖΩΝΤΕΣ:** yaşarlarken

ΖΗΣΑΝΤΙ :yaşayan için, yaşayana

ΕΤΗ....(ΕΤΟΥΣ): yılda , yıl

ΖΗΣΑΣΑ: yaşayan /dişil

ΜΝΙΑΣ ΧΑΡΙΝ: Anısına selam

ΤΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑΙΟΝ: *Mezar Anıtı(nı)*. Mysia Bölgesi –
Kyzikos kentinde yaygın görülür.

ΒΙΞΙΤ ΑΝΝΙΣ....(....yıl yaşadı-Latince)

Zaman zaman, özellikle steller üzerinde yer alan ikonografik unsur tek başına ele alınarak adak olarak hazırlanmış örnek bir *mezar steli* veya bunun tam tersi durumlarla da karşılaşmaktadır. Bu nedenle yazıt üzerinde geçen kalıp ifadelerden yararlanılarak eserin mezar ya da adak steli olduğu konusunda doğru bir sonuca varılabilir. Bazen belli bir bölgenin stel işlenişinde o bölgeye ait ikonografik özelliği belirgindir. Örneğin günümüzde yurtdışı müzelerinde sergilenen bir Byzantion tipi mezar steli ya da Phrygia bölgesine ait bir stel ile karşılaşıldığında bunların atölye üslupları nedeniyle, ilk bakışta anlaşılabilirliği mümkün olabilmektedir.

Mezar Epigramları

Mezar yazıtları aynı zamanda antik çağ insanlarının duygudaşlıklarını da örnekleyen buluntulardır. Epigramlar aşağıda örneklendiği gibi zamansız bir ölüm için mezar taşına yazdırılan vezinli şiirlerdir

“Ey, her şeye hükmeden ve değişikliği seven [Kader]! ..., neden beni, babası ile adaş olan 11 yaşındaki sevimli Zosimos’u alıp Hades’e götürdün ? ... Ana-babam benim için bir düşün şarkısı söylemeyi isterlerdi, yoksa gözyaşları arasında üzerime bir mezar yaptırmayı değil. Sen, ey yolcu, mezarımın başında bana bir şeyler söylersen, zenginlik içinde sürdüreceğin uzun bir ömrün olsun!”(Bowersock 2009, s. 152-156)

Bir diğer örnek S. Şahin’in 1982 yılında Nikaia’dayaptığı araştırmaları sırasında aldığı kopyalarından yayınlanmıştır:

“Babam Nikon’un oğlu, ben Ganymedes annem Eia’yı tarifsiz bir keder içinde bırakarak öldüm, ah ! ... Neiketēs ve

Euthykhides, Asklepiodotos ve göz yaşına boğulan karım Eiailebirlikte bu mezarı toprak üstüne benim için diktiler. Kardeş sever Askles ise mezarın üzerini örttü.” (Takmer- Tüner 2001, s.179-183).

Bizans döneminin erken evrelerine tarihlenen mezar stelleri üzerinde sıklıkla haç işareti olabildiği gibi bazı örnekler, taşın haç biçiminde şekillendirildiği formlardır (Res. 19).

† ἐνθάδε κατὰ κί-
2 τε ἡ τῆς μακ-
ρίας μνήμ-
4 ης Εὐμορφ-
ία θυγάτηρ Μαξεντίου
6 σχολαρίου τελευτ-
τῇ μὲν(νὶ) Σεπτεμβρίου
8 κθ' ἰνδ(ικτιῶνος) ε' †

Resim 19.Haç biçimli mezar steli (MS 6-8)

2. Eumorphia'nın haçı: *"Burada hatırası aziz Eumorphia, scholarius (muhafız kıtası eri) Maxentius'un kızı, yatmaktadır; Eylül ayının 29'unda, 5. İndiksiyonda ölmüştür".*

(Şahin-Kalkan 1995, s.139,taf.15: 2)

Yapı Yazıtları (Tituli Aedificiorum)

Herhangi bir yapının kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığına ait bilgilere ulaşılabilen yazıt grubudur. Bu yazıtlar sayesinde, genellikle tanımlanamayan bir yapının işlevi saptanırken aynı zamanda kesin tarihleme de yapılabilmektedir.

“Theodosius’un ünü büyük suru bu (karada?)

Taştan örülü çift duvar (savaşa karşı) mükemmel bir koruyucu

Yüksek tutuldu iç taraftaki eskilerinin yerine (yapılarak)

Dokuzyaşındayken çaba verip muhteşem (bir eser) koydu ortaya;

Henüz delikanlılık çağındayken hakkından geldi barbar (soylarının)

Ama şimdi ikinci bir eser o ise mucizevi bir şekilde

(gerçekleştirildi)zaman ile yarışarak altmış günde böylesine bir (sur)

kuşağını (ayağa dikti) onun emirleriyle inşaatı zira Con(stantinus)

yaptıseçkin (vali), Doğu (Eyaletinin dizginlerini ele alınca”

(Şahin-Kalkan 1994, s.145-156)

†

†

[†]

- 1 Θεοδοσίου τόδε τεῖχος ἀγακλῆεν τ[~ - ~]
- 2 ἀμφότερον λάεσσι κεκασμένον ἄλκαρ "Α[ρηος]
- 3 ὑψηλὸν τὸ μὲν ἔνδον ἐπὶ προτέρων ἐν[αυτῶν]
- 4 ἐνναέτεσ μογέων ἀνστήσατο καρτερό[ν ἔργον]
- 5 εἰσέτι κουρίζων, κτεῖνεν δ' ἐπὶ βάρβαρα φύλα]
- 6 αὐτὰρ ὁ δεύτερον αὖθις, ὃ δὴ περὶ θαυμ' ἐτ[έτυκτο,]
- 7 ἐξήκοντα δρόμοισι κύκλον τόσον ἥρα[το τεῖχους]·
- 8 τοῦ γὰρ ἐφημοσύνησιν ἐδίματο Κωνσ[ταντίνος]
- 9 ἔξοχος ἀντολῆς ὅποτ' ἔλλαχεν ἥνια [γαίης]

[♡]

Mil Taşları (Miliaria)

Millia Passum. Roma döneminde mil taşları metropollere olan mesafeyi belirtmek için yollara diktirilmiş, üzerine yolu yaptıran imparator ismi veya önemli yüksek memur adları da ilave edilmiştir.

Mesafe taşları Roma Cumhuriyet döneminde kullanıma girmiş olmakla birlikte Augustus döneminde daha da yaygınlaşmıştır. Kilometre taşları yolun başlangıcını, mesafeyi *caputviae*, yapım veya onarım sorumlusu olan Roma yetkilisinin adını (Konsül/İmparator) içeren basit taş sütunlardı (Res.20). Anadolu'da bu gruptaki yazıtlar genellikle Latince ve Yunanca olmak üzere iki dilliydi.

Galatia Valisi Aulus Larcius Macedo tarafından Hadrianus'a adanan Ancyra-Juliopolis yoluna ait mil taşı (Res.20a: French 2012, <https://www.anatolianroads.org/milestones/>).

- Imp(erator) Cae-
sar M(arcus) Aur(elius)
Severus
[[Alexander]]
5 Pius Felix
Aug(ustus), p(ontifex) max(imus),
tribunici-
ae potesta-
tis, co(n)s(ul), p(ater) p(atriae),
10 restituit
per L(ucium) Aproni-

a b
Resim 20. Mil taşları

Res.20 b: Bekker-Nielsen 2010,
s.87-88 (MS 222)

Kataloglar-Listeler (Catalogi)

Bu grupta yer alan yazıt örneklerinde tutulan kayıtlar daha çok listeleme niteliğindeki harcama miktarları, memur adları, yapı malzemeleri, teçhizatlar, asker ve epheb isimleri gibi bilgilerden oluşur. İlk ifade genellikle içeriğin açıklandığı cümlelerdir.

*“Pamphilos’un oğulları Theodotos ile
LeosthenesCharidemos’ungymnasion başkanlığı yaptıkları 121
yılında eğitim gören ephebler şunlardır: ...” .Akat 2009,s.79*

	Ἔτους ρκα΄ ἐπὶ γυμνασιάρχων Θε- οδότου καὶ Λεωσθέ- 4 νους Χαριδήμου τῶν Παμφίλου· οἶδε ἡφήβευ- σαν·	İçerik
8	Τιμάνθης [Βασ]ιλίδου Φίλαγρος ἀ΄ [Νικ]όστρατος Λέων Διονυσίου Ἀριστόμαχος Διογένους Κοίντος Σαμι(μ)άριος Ῥούφος 12 Λυκάων Ἀριστοκράτους Θεόδωρος Ἀριστοκράτους Ἑρμαΐσκος ἀ΄ τοῦ Ἑρμαΐσκου Διονύσιος Χαρμεΐ[ο]υ 16 Ἀντίοχος Α[] Ἀριστίδης Καλλινίκου Νεμέριος Σθένιος Βάθυλλος Ἀνδρέας Ἡρᾶ 20 Ἱεροκλῆς Διογένους Ἀρτέμων Φιλίππου Ἀγαθάνωρ Ἰάσωνος Ἀπολλωνίδης Διονυσοδώρου 24 Προσδόκιμος Διονυσίου Ἀντ[] Τιμόθεος Στράτωνος Στα[] Νικηφόρος [. .]νος Ἀντίοχος Πάμφιλος Οὐλιάδου	İsim listesi

Mektuplar (Epistulae)

Bu gruptaki yazıtlar antik dönemde yöneticiler arasındaki mektuplaşmalar içinde halkın bilmesi gereken metinlerin taşta yazdırılmış olanlarından oluşmaktadır (Res.21). Tarihsel bilgileri içermeleri nedeniyle önemli örneklerdir.

Resim 21. Epistula metni

Hauken- Tanrıver-Akbıykoğlu 2003, s.33-44

[ONAY]: “Bu kopya, efendi imparatorlarımıza yapılan başvuruların ve bunlara verilen cevapların askıya çıkarıldığı Traianus Hanamları’nın portico’sunda bulunan orijinaline uygundur.”

[TARİH]: “Ağustos ayının ... gününde ve imparatorum seferde olduğu sırada ve efendilerimiz Antoninus Pius ile Publius Geta’nın consul oldukları yılda”

[CEVAP]: “İmparator Caesar L. Septimius Severus Pius Pertinax Augustus Arabicus Adiabenicus Parthicus Maximus ile imparator Caesar M. Aurelius Antoninus Pius’dan, Tymion ile Simoen[---] kolonileri sakinlerine: ... imparator temsilcisi (procurator), yasadışı tahsilat yapan ve ... -lara karşı gereken tedbirleri alacaktır. Temsilci, yetkilerini aşan durumlarda eyelet valisine başvurmakta tereddüt etmeyecektir ...”.

- 8 [Seuerus P]ius Pertinax Augustus Arabicus Adiabenicus
[Parthic]us Maximus et Imp(erator) Caesar M(arcus) Aurelius Anto-
[ninus P]ius Augustus Colonis Tymiorum et Simoen-
[. . . ♦ P]rocurator noster i[n]te[r]ponet se adversum in-
12 [licitas] exact[i]ones et a[d]ver[su]m perseverantes ut e[.]
[. . . 5 . . . i]nstant[ia] -----. Aut si res maiorem v[i]-
[gorem] desider[averit] non cu[n]ctabitur ad praesidem
[provi]nciae [---]t eas personas adver-
16 [sum] -----[] offici[] su[] modum.

Sınır Yazıtları (Termini)

ΟΡΟΣ – ΟΡΟΙ (=sınır, sınırlar)

Bu yazıtların bulunduğu yüzeyler daha çok taşınmaz niteliktedir. Genellikle büyük doğal kaya yüzeylerine yazılma nedenleri, saptanan sınırlar üzerindeki değişiklikleri engellemek veya kalıcı olmalarını sağlamaktır (Res. 22).

Resim 22. Sınır yazıtı
(Polinskaya 2009, s.231-267)

Sanatçı İmzaları (Signaturae Artificum)

Antik dünyanın ressamlarca bezenmiş siyah figürlü ve kırmızı figürlü seramik formları bazı örneklerde sanatçılarının imzasını taşırlar. Arkaik karakterdeki bu yazılarda harf karakterleri el yazısı görünümünde ve boya ile yapılmışlardır. Bu yazı grubu daha çok seramik eserler üzerine boyama tekniği (dipinti) ile yazılan, çömleğin ve(ya) bezemenin kim(ler) tarafından yapıldığını konu alan yazıtlardır⁹:

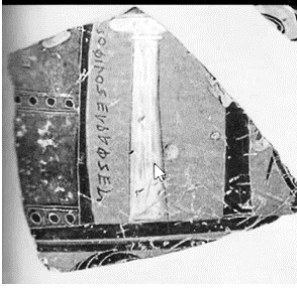
Σοφίλος με (ε)γραφσεν=*Beni Sophilos*

*Boyadı.*Εχεκίας εποιεσεν= (Beni) *Ekhsekias yaptı*(Res.23).

Bazı seramik formların ressamı ve çömlekçi ustası farklı olduğu durumda eser üzerinde iki farklı sanatçı imzasının görüldüğü örnekler de vardır:

⁹Bu üretimlerde imzalı örneklerin dışında yer alan ve sanatçısı bilinmeyenler eserin buluntu yeri, müzeye bağışlayan kişiler ve sergilendiği şehrin adı ile tanınmaktadır örneğin Berlin Ressamı gibi.

Kle[i]tias [egra]phsen. Ergotimos epoiesen = Kleitias (beni) boyadı, Ergotimos [beni] yaptı.

Resim 23. Sanatçı imzaları

<https://www.beazley.ox.ac.uk/tools/pottery/inscriptions/painter.htm>

Heykel sanatçıları da bazen eserlerini taşıyan kaideler üzerine isimlerini yazmayı ihmal etmemişlerdir (bkz.Hurwit 2015,s.101-143).

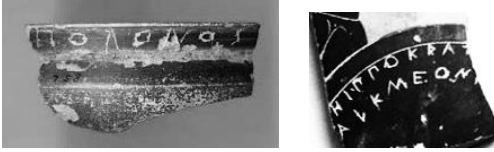

Resim 24. Sanatçı (heykeltıraş) imzası

Lysippos Heykelinin Roma kopyası. Sanatçısının imzası: “Atina’lı Glykon (beni) yaptı”(Res.24). <https://en.wikipedia.org/wiki/Epigraphy>

Graffiti-Dippinti

El yazısı karakterinde duvar sıvaları üzerine kazınan yazılar genellikle şahsi içeriklidir ve *graffiti* adını alırlar (Res. 25). Çanak-çömlek grubu üzerinde bulunan boyalı yazılar ise *dippinti* olarak gruplandırılırlar.

Resim 25.Keramik üzerinde graffiti örnekleri

Antik dünya insanının tıpkı günümüzde olduğu gibi kendine ait olan eşyasını, duygusunu, mesajını üzerine el yazısıyla kazıdığı malzemelerin değerlendirilmesi de günümüz bilim insanının araştırma alanlarından birini oluşturur¹⁰. Nitekim M. Lang'ın bu konudaki yayını Atina Agorası serilerinden on birinci cilde konu olacak denli kapsamlı bir repertuvara sahiptir. Bu yayındaki buluntuların sınıflandırılması yazıt içeriklerine bakılarak yapılmıştır.

Ostrakalar, sanatçı imzaları, sahiplik-iyelik, aşk, nefret, mesaj, liste konulu yazıt örnekleri çeşitli seramik formlarının

¹⁰Graffiti yazıt grubu metal, seramik, taş gibi farklı arkeolojik malzeme üzerinde genellikle sahiplik belirten kısa notlar şeklindedir. Son zamanlarda İzmir Agora kazılarında karşılaşılan duvar graffitileri önemli örneklerdendir ve ağırlıkla dönemin insanına ait şahsi notları yansıtmaktadır (Ersoy . İstanbul şehir surları üzerinde de karşılaşılan onomastik kısa kayıtlar bu alışkanlığın uzun süreli varlığını ortaya koyar. Hatta günümüz insanının “duvar yazıları” da bu uygulamanın modern bir uzantısı gibidir.

ağız kenarlarında, diplerinde ya da gövde kısmında kazınmış olarak karşımıza çıkan grafittolardır. Bunlardan bazıları yazı karakterleri ve içerik çeşitliliğinin anlaşılması açısından aşağıda örneklendirilmiştir¹¹.

“*Hegestratos benimle uzanıyor*” bir kaseenin ağız kenarında yazılan aşk graffitosu (Lang 1976, s.13, C8 pl.4)

C 8

“*Eumelis olabildiğince hızlı gel. Arkesimos*” Bir amphoranın dış yüzeyinde bir mesaj graffitosu (Lang 1976, s.9,B7, pl.2.)

“*Güzel Menekrates ve Lysikles’in aşığı*” Bu aşk graffitosu bir kylikse ait parçalar üzerindedir (Lang1976,s.12,C7, pl.4.)

D 14

“*Demophilos*” isim yazılı olan bir kap parçasında yazıt “*öküz dönüşü*” anlamına gelen *boustrophedon* stilde yazılmıştır (Lang1976,s.18, D14, pl.4)

¹¹Buradaki örnekler MÖ 8. yüzyıldan 5. yüzyıl sonlarına kadar kullanılmış olan Attik harf karakterlerini yansıtmakta ve Atina Agorası’ndan ele geçen parçalardan oluşmaktadır.

Yukarıda alıntılanan örneklerin üzerinde görülen yazı karakterleri Attik alfabenin kullanıldığı yaygın örneklerdendir. Bu grupta İonik alfabe ile yazılan örnekler daha geç döneme tarihlenirler. Ostraka örnekleri (Res. 26) gibi resmi kullanım içinde bulunanların tarihlendirilmesi kesin şekilde olanaklıdır (MÖ 480). Bir kap parçası üzerindeki yazıt her zaman tarihleyici ip ucu sağlamaz. Bu buluntular içinde Attik alfabenin kullanımı genel olarak 8. yüzyıl ve 5. yüzyıl aralığındaki örnekler üzerindedir. Attik alfabe uygulamalarında seramik üzerinde kazıma şeklinde görülen yazı, günümüzde el yazısı karakteristiğinde olduğu gibi şahsa ait üslup etkilerinin de izlendiği bir duruma yol açar.

Resim 26.Ostraka örnekleri¹² (Grafitto)

Dippinti olarak adlandırılan boya ile yazılmış örnekler için- de yine en önemli kaynak malzemeyi seramikler ve üzerindeki yazılar oluşturur. Özellikle mitolojik efsanelerden esinlenilerek boyanan seramik formları üzerinde buradaki

¹²Ostraka (çömlek parçaları) Yunanistan'ın çeşitli yerlerinde oyları kaydetme aracı olarak kullanıldı. Atina'da, MÖ beşinci yüzyılda, varlıklarının şehrin istikrarını tehdit ettiği düşünülen güçlü kişilerin sürgün edilmesi lehinde oy vermek için kullanıldılar. 'Dışlanmış' ise, bireyin genellikle on yıllık bir süre boyunca şehirden uzak durması gerekiyordu.

karakterlerin adlarının belirtilmesi ve sanatçı imzaları sıklıkla rastlanan bir kullanımdır. Adak eşyaları üzerinde de kazıma yanında boyama yazı örnekleri söz konusudur. Bunlar şahıs adı, tanrı-tanrıça adı olabilmektedir. Stolba (2002) yaptığı çalışmasında dippinti örneklerini farklı başlıklarla gruplandırmış ve kullanımdaki çeşitliliği de ortaya koymuştur. Bunlar içinde adak, sahip işareti (şahsi veya resmi), sayısal- ticari işaretler, kapasite ve fiyat işaretlemeleri vs. görülmektedir.

Damgalar-Mühürler

Antik dönem amforaları içerdikleri besin veya sıvıların ticari dolaşımında, resmi olarak kapasitelerinin garanti edildiği denetime tabiydi. Bu nedenle üretilen ticari amphoralar fırınlanmadan önce ilgili kent devletinin resmi görevlileri tarafından genellikle kulp üzerine vurulan mühürlerle işaretleniyordu. Arkaik dönemden itibaren başlayan bu uygulama İmparatorluk dönemine kadar devam etmiş, en yoğun süreci ise Klasik dönem sonlarından Hellenistik dönem boyunca geçirmiştir.

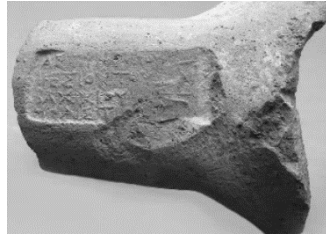
Yuvarlak veya dörtgen olarak uygulanan bu damgalar üzerinde üretim merkezinin adı (ethnikon), amphora üreticisi ve tarihlemeye önem taşıyan magistrates (eponym) adı veya denetim ve ticaretle ilgili ikici dereceden görevli (agoranomos/astynomos) bir memurunun adının görüldüğü örneklerden oluşur. Amphora kulpları üzerinde, resmi görevli magistrates adları epi/**EΠΙ** edatı ile birlikte genetivus formunda yazıldığında bu “falancanın görevi sırasında” biçiminde bir tür tarihleme bilgisi içerir.

Genetivus formundaki ikinci şahıs adı ise çömlekçi ustasını/üreticiyi ifade eder. Kulplarda yer alan ethnikonlar amphoranın hangi kentte üretildiğinin anlaşılmasını sağlar: Rhodos=**ΡΟΔΙΩΝ**, genellikle Rhodos gülü¹³ ile birlikte yuvarlak damgalar ve ay adlarının bulunduğu dikdörtgen damga örnekleri mevcuttur (Res.27a).

Thasos=**ΘΑΣΙΩΝ**, Knidos=**ΚΝΙΔΙΩΝ**, **ΚΝΙ**, **ΚΝΙΔΙ** (Boğa başı kabartmalı yuvarlak damgalar tipiktir. Dikdörtgen örneklerde yazıtın altında çoğunlukla trident kabartması bulunur). Anadolu'da antik dönemde mühürlü amphora üretiminin gerçekleştiği merkezler içinde Knidos'un yanında Sinope (Res. 27b), Aleksandria Troas, Amastris sayılabilir.

a

b

Resim 27. Damgalı amphora kulp örnekleri

A. ΕΠΙ ΠΑΥΣΑΝΙΑ ΠΑΝΑΜΟΥ –MÖ 3.yüzyıl sonu
(eponym) Pausanias zamanında, panamos ayında (Rhodos Gülü).

B.ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ / ΙΚΕΣΙΟΥΤΟΥ/ΒΑΧΧΙΟΥ/ΗΦΑΙΣΤ..

Astynomos Hikesios Bakhios Hephahistos
Sinope amphora mührü, MÖ 3.yüzyıl sonu.

¹³*Episema* veya *parasemon* olarak adlandırılan semboller de bazen yalın olarak temsil ettiği kentin standardizasyonuna eşlik edebilmektedir (Rhodos gülü gibi). Amphora mührüleri örnekleri için bkz. Garlan 2000.

Mozaikler, epigrafi bilim dalının ilgisi dahilinde olmamakla birlikte, yazı ile ilişkili olan tüm arkeolojik malzemelerin örneklendirilmesi açısından önemli bir gruba oluşturmaktadır. Mozaik buluntular üzerindeki yazıtlar genellikle üzerindeki mitolojik sahnelerde yer alan karakterlerin adlarının yazıldığı örneklerden oluşur. Bazen ait olduğu yapının işlevine dair bir dilek yazılı olan örneklerle de rastlanır: bir hamam mozaığının üzerinde **SALVOM LAVISSE** “güvenle yıkan” **EY BΛΛNEA** “İyi yıkanmalar” ifadesi yer alırken, daha sofistike bir mesajın verildiği **ΓΝΩΘΙ ΣΑΥΤΟΝ** “kendini tanı-bil” gibi yazıt örnekleri ile de karşılaşılır (Res.28).

Roma National Müzesi

Sabratha, Libya

ΚΑΛΛΙΟΠΗ /Kalliope

ΘΑΛΕΙΑ / Thaleia

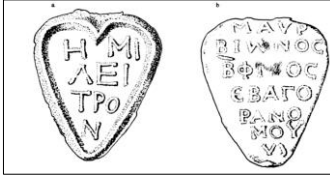
ΜΗΛΠΟΜΕΝΗ

Resim 28. Mozaik yazıları (Musalar)

<http://www.sciencealert.com/images/2016-04/Roman-mosaic-know-thyself.jpg>
<https://mannaismayaadventure.com/2011/06/13/>

Küçük Buluntularda Yazı Örnekleri

Kurşun Ağırlık

ήμί-	Μ(άρκου) Αὐρ(ηλίου)
λει-	Βίωνος
τρο-	β' φιλοσ-
4 ν	εβ(άστου) ἄγο-
	ρανό-
	μου
	Υ()

Resim 29. Kurşun ağırlık

Ön yüz. “Yarım birim (libra) Arka Yüz. “Bion oğlu, İmparator sever Marcus Aurelius Bion’un Pazaryeri görevlisi (agoranomos) olduğu dönemde”. (Lajtar2005,s.143)

Kurşun Ağırlık -Perinthus

Yazıt

- A- Π[Ε]ΡΙ/ΝΘΙ/ΩΝ
B- ΔΙ[Λ]Ι/ΤΡΟΝ//ΔΙΚΕ/ΟΝ

Resim 30. Kurşun ağırlık

Roma İmparatorluk dönemi ağırlık standardı 2 libralık (litre) değere sahip (S.M. Collection)

Kurşun Ağırılık -Nikomedia

Her iki yüzünde yazıt bulunan hexagonal kurşun ağırlık örneğinde imparatorardan eyalet valisine, baş maliye memuruna ve pazarda kullanılan ağırlıkların ve ölçülerin doğruluğunu denetleyen memur agoranomos'a kadar yetki düzeni takip edilebilmektedir. Ağırlığın ön yüzündeki yazıtta ayrıca, Roma imparatoru Gordianus III'ün saltanatının yedinci yılına dair tarih yer almaktadır (Res. 31).

Agoranomos: Iuventius Secundinus Gaurus curator: Q. Tineius Severus Petronianus vali : Ti. Claudius Attalus Paterclianus

**A. ἔτους ζ' Αὐτοκράτορος Καίσαρος
Μ(άρκου) | ἈντωνίουΓορδιανοῦ Εὐσεβοῦς
ΕὐτυχοῦςΣεβαστοῦ**

**B. ὑπατεύοντος | τῆς ἐπαρχείας | Τιβε(ρίου)
Κλαυδίου | Ἀττάλου Πατερκλιανοῦ καὶ
λογιστεύοντος Κοίντου Τινηίου | Σεουήρου
Πετρωνιανοῦ, | ἀγορανομοῦ(ν)το<ς>
Ἰουβεντίου Σεκουινδείνου Γαύρου, | Λείτρα**

Resim 31.Kurşun ağırlık

1 libra- 1 litre, Roma dönemi MS244

GettyMuseum (96.A1.202)

<https://pondera.uclouvain.be/artifact/485/>

ΘΑΣΙΟΝ
ΔΙΑΓΟΡΑ

(Thasion-Diagora)

Resim 32. Dokuma tezgah ağırlığı / Pişmiş-toprak

ΑΝΔΡΟΥ/ Andros'un)

Resim 33. Sapan Taşı/ Kurşun

ΕΡΜΗ

Ἑρμῆς

MÖ2.yüzyıl

Resim 34. Astragalus /kemik
(Last 2000,s.248).

Hermes adı vocativus veya dativus formda yazılıdır. Oyun amaçlı olan astragaloi (aşık kemikleri) özellikle kadın ve çocukların oyunlarında kullanılmışlardır (Res. 34).

Yüzük taşı

Bu gruptaki örnekler yaygın olarak yüzük taşının ustasının adını, sahibinin adını bazende üzerinde mitolojik sahnedeki figürlerin adlarını içerir (Res. 35,36). Kelimenin sonunda bulunan -OY bitimi Türkçe'deki iyelik eki gibi tercüme edilir (-in veya -nin gibi). Bu çekim Hellen dilinde kelimenin genetivus halidir. Buradaki örneklerin dışında da farklı genetivus çekim formlarının olduğu unutulmamalıdır.

ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΟΥ

(Apollonides'in)

Resim 35. Yüzük taşı
(Richter 1971, s. 157, no.729)

ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΟΥ

(Dioskourides) Plantzos 1999, fig.II

Resim 36. Yüzük taşı

[https://www.beazley.ox.ac.uk/xdb/ASP/
recordDetails.asp?recordCount=157&start=100](https://www.beazley.ox.ac.uk/xdb/ASP/recordDetails.asp?recordCount=157&start=100)

Denizci Çıpası

İstanbul Marmaray kazılarında ele geçen denizci çıpası. Yazıttan sahibinin Nikon olduğu ve bu ismin genetivus (iyelik) halde, haç eşliğinde yazdırıldığı görülüyor (Res.37).

Yazıt:

† Ν ἱ κ ο -
ν ο ς .

(Nikon'un)

Resim 37. Denizci çıpası
(Demirkök 2019, s.177, res.12)

Sikke Üzerindeki Yazılar (Lejantlar)

İlk sikke örneklerinin üzerinde herhangi bir yazı bulunmuyordu. Daha sonra basılan sikkeler üzerindeki yazıların okunması, bazı kısaltma ve dönemsel farklılıklar nedeniyle zorluk taşımaktadır. Bu nedenle numismatik, arkeoloji veya eski çağ tarihçileri için ayrı bir çalışma ve uzmanlaşma alanı haline gelmiştir.

Sikkelerin arka yüzlerinde genellikle şehrin kısaltılmış adı veya halkının belirtildiği *ethnikon*lar yer alır (Res. 38). Bunların beraberinde ön yüzde, yönetici durumundaki kral ve imparator adlarına da ön yüzde portreleri ile birlikte yer verilir.

Aeolis, MYRINA sikkesi

ΜΥΡΙΝΑΙΩΝ

İonia, SMYRNA sikkesi

ΣΜΥΡΝΑΙΩΝ

Aeolis, KYME sikkesi

ΚΥΜΑΙΩΝ

Bithynia BURSA sikkesi

ΠΡΟΥΣΙΟΥ

Resim 38. Anadolu kent sikkeleri

<https://www.edgarlowen.com/greek-coins-asia-minor.shtml>

Sikkeler üzerinde görülen yazılar genel olarak *lejang* diye isimlendirilir. Bugün bildiğimiz anlamda sikkenin kullanımından, yani MÖ 700'lerde ortaya çıkan Lydia darplarından başlayarak bu yazılar üç dönemde incelenebilir:

Yunan Dönemi:

1-Arkaik Dönem (MÖ 700-480): Lydia ve İonia bölgelerinde doğal yolla elde edilen elektron'dan basılan ve önyüzlerinde darbedildiği kentin armasını taşıyan ilk yazısız sikkelerin arka yüzlerinde *quadratum incusum* (dörtgen çukur) adı verilen darp çukurları yer alır (Res.39). En eski sikke resmi Lydia krallarının kullandığı arslan armasıdır. Lydia Kralı Kroisos'un (MÖ 561-554) sikkeleri üzerinde bir arslan ve bir boğanın protomları (ön kısımları) yer alır. Giderek, sikkeler üzerinde yine, sikkeyi basan

kentin adının kısaltılmış olarak yer aldığı bir ya da birkaç harf görülür. Örneğin: Ephesos için **ΕΦ(ΕΣΙΩΝ)**, Athena için **ΑΘΗ(ΝΑΙΩΝ)**, Ainos için **ΑΙΝΙ(ΩΝ)**, Byzantion için **ΒΥ(ΖΑΝΤΙΩΝ)**. Zamanla bu kısaltmalar ortadan kalkar ve darphane isimleri açık olarak ifade edilir.

Resim 39.Ephesos sikkesi

<http://www.coinproject.com/siteimages/97-73000316.jpg>

2-Klâsik Dönem (MÖ 480-330). Büyük İskender'e kadar, Anadolu'da İran hakimiyetinin söz konusu olduğu dönemdir. Batı kıyıları başta olmak üzere özellikle Anadolu'nun batısında devam eden elektron ve gümüş sikke darbı, genellikle, ön yüzde kent kültü ile ilgili tanrı-tanrıça betimleri, arka yüzde ise kente ait armalar ve darphane isimlerinin yer aldığı düzen içinde devam eder. Dönemin sonlarında, Makedonya Kralı II. Philippos'un (MÖ 359-336) sikke darbının birdenbire artması ve Pers kralının darplarıyla başarılı şekilde rekabet etmesi devletin güç ve nüfuzunun arttığının göstergesidir. Philippos II darplarında Kralın adı, bu dönemde adet olduğu gibi, **ΒΑΣΙΛΕΩΣ** (kral) unvanı kullanılmadan, yalnızca **ΦΙΛΙΠΠΟΥ** (Philippos'un) şeklinde genitiv formdadır ve sikkenin arka yüzünde, darphane adına ait bir monogram eşliğinde, ya merkezde yer alan betimin çevresinde, ya da kesim çizgisinin hemen altına yerleştirilmiştir (Res. 40).

Resim 40.Philippos sikkesi

3-Hellenistik Dönem (MÖ 330-30). Büyük İskender, sahip olduğu geniş topraklar üzerinde ticaret ağı oluşturmak amacıyla devletin her tarafında *tetradrahm*iler darp ettirmiştir. Arka yüzlerinde kralın ismi, bir monogramın yer aldığı sikkelerde taht üzerinde, sağ eliyle kartal tutan, sol eli asasına dayalı Zeus'un sağında, **ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ** ya da **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ** (Kral Aleksandros'un) lejanti okunur (Res. 41).

Resim 41.Aleksandros (Büyük İskender) sikkesi

http://www.coinsoftime.com/Articles/Coins_of_Alexander_the_Great

Büyük İskender'in ölümünden sonra devleti generalleri tarafından paylaşılmıştır. Bunlardan Mısır'ı işgal eden Ptolemaios özerkliğini ilk kabul ettiren kumandandır. Başlangıçta İskender'in tetradrahmilerini kullanmış ancak kral unvanını aldığı MÖ 305 yılından itibaren, ön yüzde kendi betiminin yer aldığı, arka yüzde ise **ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥΒΑΣΙΛΕΩΣ** (Kral Ptolemaios'un) lejantıyla sikkeler darp ettirmiştir. Yine, Suriye'de özerkliğini ilan eden Seleukos, kral ünvanını aldığı MÖ 306 yılından sonra

ΒΑΣΙΛΕΩΣΣΕΛΕΥΚΟΥ (Kral Seleukos'un) lejandıyla sikke bastırmıştır. Aşağıdaki sikke örneğinde ön yüzde Aleksandros portresi, arka yüzde ise Thrakia kralı Lysimakhos'un adı ve unvanı okunabilmektedir. **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ**(Res. 42).

Resim 42. Basileus Lysimakhos sikkesi

Roma Dönemi: Roma İmparatorluğunun darbetmiş olduğu sikkelerdir. İmparator Augustus ile başlar ve Diocletianus döneminde sona erer (MÖ 30-MS 300).Bu dönemin darpları, 'devlet' ve 'şehir' darpları olarak ikiye ayrılır.

Devlet Darbları: Roma Dönemi'nde altın ve gümüş sikke darbı hakkı imparatora, dolayısıyla devlete aittir. Bronz sikke darbetme yetkisine sahip Senato tarafından basılan sikkeler üzerinde ise bu yetki, '*senato kararıyla*' darbedilmiştir anlamına gelen **SC (Senatus Consulto)** harfleriyle, bir kısaltma halinde gösterilmiştir. İmparator ve Senato tarafından darp edilen ve tüm devlet dahilinde geçerli oldukları için 'devlet darbı' olarak adlandırılan bu sikkeler üzerindeki yazıların tamamı Latince'dir. Roma devlet darbında Latince yazılı sikkelerin önyüzleri üzerindeki isminin yanında görülen kısaltmalar imparatorun kariyeri ile ilgili unvan ve sıfatlarıdır.

IMP (Imperator)

CAES ya da **C** (Caesar)

AVG, **AVGVST** (Augustus): Bazı dönemlerde, yönetimde bulunan birden fazla imparatoru ifade etmek için **AVGG** veya **AVGGG** şeklinde kullanılırdı (**Resim 43**).

PM ya da **PONTMAX** (PontifexMaximus: başrahip)

TRP ya da **TRIBPOT** (TribuniciaPotestas: halk tribununun memuriyet sorumluluğu). Bu memuriyet bir yıl ile sınırlı olup her yıl yenilenmesi gerekirdi. Bu durumda, tribunicia yıllarını gösteren rakamlar aynı zamanda imparatorun görev yıllarını da göstermektedir.

COS (Consul) consulluk memuriyeti de her yıl yenilenirdi.

PP (Pater Patriae: vatanın babası)

Resim 43.İmparator Titus sikkesi

IMP T CAES VESP AVG P M TR P PP COS VIII
S - C

Bu memuriyetlerin dışında, **PIVS** (dindar) ve **FELIX** (mutlu) gibi sıfatların,....**PIVSAVG**,**PIVSFELAVG** ve **PFAVG**..... şeklinde, genellikle kısaltma kullanımlarına, ilaveten **GERMANICVS** (Germania Fatihi), **DACICVS** (Dacia Fatihi), **BRITANNICVS** (Britanya Fatihi), **PARTHICVS** (Parthia Fatihi) gibi, bazı imparatorların ele geçirdikleri topraklara, zaferlerine gönderme yapan sıfatlar da önyüz lejandları içinde sıklıkla karşımıza çıkar.

Roma Dönemi devlet darblarının arka yüz lejandlarında devletin gücünü ve otoritesini imparatorluk sınırlarının en uzak köşelerine kadar aktarabilmek amaçlı, imparatora, ailesine, ve imparatorun saltanatına gönderme yapan övücü temenniler personifikasyonlar eşliğinde yer alır. Bunlardan bazıları:

SOL (güneş tanrısı)

FORTVNA (İyi Talih)

CONCORDIA (Uyum)

RECTOR ORBIS (Dünyanın İdarecisi)

FVNDATOR PACIS (Barışın Kurucusu)

PACATOR ORBIS (Dünyayı Hoşnut Eden)

GENIVS AVGUSTI (Augustus'unDehası)

CONSECRATIO (ölümlerinden sonra imparatorların
yakılarak ilahlığa yükseltilmesi)

CONCORDIA AVGVSTORVM(birden fazla
imparatorun yönetimi sırasında Augustus'lar
arasındaki uyum)

AETERNITAS (Ebedi)

ABVNDANTIA (Bolluk, Bereket)

IVSTITIA (Adalet)

AEQVITAS (Hakkaniyet)

PIETAS (İyi Ahlaklılık)

VIRTVS (Cesaret)

SECVRITAS (Emniyet)

LAETITIA (Sevinç)

Resim 44. Claudius -Ephesos sikkesi, MS 41-42

Şehir Darbları: Roma İmparatorluk Dönemi'nde, Anadolu dahil doğudaki şehirler de, Roma'nın izniyle bronz sikke darbetme hakkını korumuşlardır. 'Şehir darbları' diye adlandırılan bu sikkelerin lejandlarının tümü Hellence'dir (Res.44). Bunun dışındaki Latince yazılı olanlar yalnızca Roma vilayet darblarıdır. Şehir darblarının ön yüzlerinde saltanat süren imparatorun büstü ve ismi arka yüzlerinde ise, kentin tapındığı kült veya kültlerle ilgili tanrı-tanrıça, mabet gibi dini, gemi pruvası gibi ticari ya da balık, balık sepeti, buğday başağı gibi kentin ekonomisiyle ilgili figürler, **ΘΥΑΤΕΙΡΗΝΩΝ** (Thyateira'lıların darbları) gibi kent darbhanesi ismi verilerek yer alır.

Bu genel durumun dışında, yine Roma tarafından bazı kentlere belli bir nedenle ve sınırlı bir zaman için gümüş sikke darbetme hakkı verilmiştir.

Bizans Dönemi:

1. Erken Bizans (yaklaşık MS 300-500)
2. Orta Bizans (MS 500-1000)
3. Geç Bizans (MS 1000-1453)

Hristiyanlığın resmen kabulü, başkentin İstanbul'a taşınması ve kentlerin sikke basma hakkının devlet tarafından ortadan kaldırılması sonucu bu dönemde sikke basma hakkı yalnızca imparatora ve Thessalonike (Selanik), Constantinopolis (İstanbul), Nikomedia (İzmit), Antiochia (Antakya) gibi devletin bazı darbhanelerine aittir. Bu darbhane işaretleri, sikkelerin arka yüzünde; Thessaloniki için "TES", Konstantinopolis için "CON, CONS, CONOB", Nikomedia için "NI", "NIKO", Antiochia için "ANTI", "THEUP" " şeklinde kısaltmalar halinde kullanılmıştır.

Resim 45.İmparator Justinianus II ve eşi Sophia- follis

Konstantinopolis, MS 564-565.DN IVSTINVS PP AVG. M, ANNO, V, Δ
CON.Khi-Rho (Khrismon)

Bizans'ın erken dönemlerinde, Roma Dönemi önyüz lejandı değişikliğe uğrayarak daha basitleşmiş ve 'efendimiz' (**Dominus Noster**) anlamında 'DN' kısaltması kullanılmaya başlanmıştır (Res. 45). Örn. **DNANASTASIVSPPAVG :D(ominus) N(oster) Anastasius P(ater) P(atriae) Aug(ustus)**

İmparator Anastasius'un MS 491 yılındaki sikke reformundan sonra bronz darbların arka yüzlerinin merkezinde değer işareti gösteren, sayı niteliğinde Hellence harfler yer alır. Buna göre: E (5 nummia), I (10 nummia), K (20 nummia), M (40 nummia) değerindedir. Bu sikkelerin arka yüzlerinde, merkezdeki sikke değerinin üstünde bir haç, altında ise sıklıkla birer officina işareti olan ve yine sayısal değere sahip A, B, Γ, Δ vb. görülür. Değerin solunda, yukarıdan aşağıya doğru okunan ANNO ve sağında görülen rakam ya da rakamlar, sikkenin önyüzünde yer alan imparatorun kaçınıcı görev yılında olduğunu gösterir. Kesim çizgisinin altında ise, yukarıda bahsedilen, sikkenin basıldığı, devlete bağlı darbhanelerden birinin adı kısaltılmış olarak yer alır.

Ön yüzünde imparator portresi yerine İsa betimi, arka yüzünde ise yine İsa'yı yücelten lejandın yer aldığı, dini kaynaklı *anonym follisler* İmparator Ioannes Tzimiskes (MS 969–976) döneminde darbedilmeye başlanır. Çeşitli tiplerde basılan bu darbların ön yüzlerinde EmmANOVHL (İsa), arka yüzlerinde ise, genellikle ISUS XPISTUS, BASILE BASILE (Krallar Kralı İsa) ya da bir haçın kolları arasında; üstte IC XC, altta NI KA (İsa Muzafferdir) lejandı okunur (Res. 46).

Resim 46. Romanus III, anonym follis Konstantinopolis MS 1028-1034

+EMMA-NOVH. IC XC; IS XS , BASILE/ BASILE

IV. YAZI(T)LI ESERLERDE BELGELEME

Epigrafik bir malzemenin belgelenmesi ve arşivi için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Belgelemede öncelikle bir bilgi fişinin hazırlanması gerekmektedir. Bilgi fişinde yer alması gereken kayıtlar daha sonra masa başında yapılacak bir çalışma için kolaylık sağlayacaktır.

- ✓ **Fotoğraf çekimi**, eser üzerindeki yazıtın mümkün olduğunca okunabilmesini sağlayacak biçimde gerçekleştirilmelidir. Bunun için, gün ışığının yazıtı ışık ve gölge kontrastıyla en belirgin hale getirdiği an seçilmelidir. Günümüzde dijital makinelerin olanakları çok sayıda fotoğraf karesi alınmasını mümkün kılmaktadır. Bu, araştırmacıya en net görüntüyü seçme olanağı sunar. Ayrıca çekim öncesinde özellikle arazide bulunan eserlerin yüzeyinin su ve fırça ile temizlenmesi daha iyi bir sonuç sağlayacaktır.

Özellikle yazıtlı taş eserler için **estampaj** veya **lateks** kopyalama yöntemleri daha sonra yazıtın kontrolü açısından büyük önem taşımaktadır. Yazıtın bilgi fişine taşıdığı durumuna uygun olarak kaydedilmesi bir belgeleme yöntemi olarak uygulanmaktaysa da estampaj veya lateks kopyalar bazen masa başı çalışmalarında doğabilecek tereddütleri giderme açısından yarar sağlamaktadır.

- ✓ **Estampaj kopya yöntemi**, bu amaçla üretilmiş gevşek dokulu kalın bir kağıdın temizlenmiş olan yazıtlı yüzeye yerleştirildikten sonra su ile ıslatılarak kl

boyları aynı hizada olan sert bir fırça ile vurulmak suretiyle yazıta nüfuz ettirilmesinden ibarettir.

Kağıdın dokusu gevşek olduğundan su ile daha da genişleyen kağıt dik açıdan dikkatlice yapılacak fırça darbeleriyle harf boşluklarını doldurur. Bu işlem yapılırken kağıdın yırtılmamasına özen gösterilmelidir. Daha sonra eser yüzeyinde kuruyan kağıt dikkatlice taştan ayrılarak arşivlenir.

Resim 47.Estampaj kağıdı ile alınmış bir yazıt kopyası
(Barmpoutis, Bozia, Wagman 2010, Fig.2)

Lateks kopyalama sırasında sıvı kauçuk kullanılmaktadır. Yine estampajda olduğu gibi yüzeyi temizlenmiş olan eserin yazıtlı alanına boya fırçası ile sıvı kauçuğun sürülmesi ve kurumaya bırakılması yöntemidir. Kuruyan kauçuk dikkatli bir şekilde yüzeyden ayrılmalıdır. Bu işlem yapılırken lateks kopyanın yüzeyine ve kenarlarına pudra sürülmesi, alınan kopya üzerinde sıcaklığın göstereceği olumsuz etkiyi ortadan kaldırır. Bu yöntemde gerekiyorsa işlem bir kaç kez tekrarlanabilir. Ancak sürülen her katın kurummasını beklemek gereklidir .Bu nedenle tüm kopyalamaların güneşli günlerde, özellikle yaz aylarında yapılması gerekmektedir. Son yıllarda esarlere zarar vermesi

nedeniyle tercih edilmeyen bir kopyalama yöntemidir. Bazen yazıtın küçük bir yüzeyde olması kopyanın kömür ya da kurşun kalem ucundan elde edilecek siyah bir toz yardımıyla pelür kağıt yüzeyine elle dağıtılması da kısmen iyi bir sonuç sağlamaktadır.

Resim 48.Latex yöntemi ile kopyalanmış yazıt

✓ **Envanter/Bilgi Fişinin Düzenlenmesi:**

Yazıtlı bir eser üzerinde gerçekleştirilecek çalışmada fotoğraflama ve estampaj-latex kopyalamanın dışında önceden hazırlanmış olan bir bilgi fişine eserle ilgili bilgilerin eksiksiz olarak kaydedilmesi gerekmektedir. Öncelikle yazıt büyük harflerle ve tıpkı taş üzerindeki haliyle kağıda aktarılır. Bu yapılırken satırların yerleşim düzeni dikkate alınmalı ve bir üstteki satırda yer alan harflerin hizası gözetilerek ikinci satırdaki harfler taşıdaki haline uygun biçimde doğru yerlerine kaydedilmelidir.

Bazen yazıt üzerindeki harfler *cursiv* adı verilen el yazısı formunda yazılmış olabilir, bunun da yine kopyalama yapılırken göz önünde bulundurulması ve kaydın aslına uygun yapılması gereklidir. Orijinal

haline uygun biçimde kağıda aktarılan yazıt ilk aşamada kelime ve fiil yapılarının ayır edilemediği bitişken bir durumdadır. Transkripsiyon yapacak olan kişinin bu açıdan iyi derecede klasik dil bilgisine sahip olması gerekmektedir. Yazıttaki ifadelerin uluslararası kurallara uygun biçimde bazı işaret ve semboller kullanılarak gramatik yapıya uygun bir hale getirilmesi işlemine *transkripsiyon* adı verilir. Aşağıda bir bilgi fişinde yer alması gereken başlıklar ve içerikleri basit bir örnek çizimle birlikte verilmektedir.

Eser Envanter-Kazı No :

Adı:

Cinsi:

Ölçüler:

Buluntu yeri:

Durumu:

Tanımı:

Yazıt:

Yayın:

- ✓ **Eser envanter numarası**, müzelerde bulunan eserlere verilen kayıt numaralarını ifade etmektedir. Şayet envanter numarası biliniyorsa çalışılacak malzemeye ulaşmak çok daha kolay olmaktadır. Bu nedenle hazırlanan bilgi fişinde öncelikli olarak bu envanter

numarasının bulunması gereklidir. Aynı şekilde kazıdan ele geçen bir buluntunun kazı numarasının kaydedilmesi o eserle ilgili doğru bilgi ve yorumlara ulaşmada pratik sonuçlar sağlayacaktır. Envanter numarasının yanında, eserin türü parantez içinde ve kısaltma halinde belirtilebilir. Örneğin çalışılan yazıtın bir mermerin üzerinde olması halinde ana grupta taş olduğundan paranteze (T) biçiminde kodlanması kolaylık sağlayacaktır. Bunu seramik bir malzeme için (S) veya çanak-çömlek grubu altında (ÇÇ) biçiminde kaydetmek mümkündür. Maden için (M), pişmiş toprak için (PT), cam için (C) kodlanabilir. Yine bazı malzemeler için bu ana grubun dışında alt tanımların da yapılmasında fayda vardır. Örneğin “taş” olduğu kaydedilen bir eserin mermer, bazalt veya kireç taşı biçiminde **cinsi** belirtilmelidir.

- ✓ **Eser adı** en açık ve kısa haliyle yazılır. Örneğin lahit, adak steli, mezar steli, kandil, vb. Özellikle bilgisayarda yapılacak bir gruplama veya sınıflama için bu adların mümkün olduğu kadar aynı başlıklarla verilmesi ve esere ait herhangi bir niteliğin adlandırmada yer almaması önemlidir. Örneğin “mezar steli” biçiminde kayda geçen bir eser adının yanı sıra aynı özellikteki bir eser “yazıtlı mezar steli” veya “büst kabartmalı mezar steli”biçiminde kayda geçtiğinde bilgisayarda yapılacak bir sorgulamada istenecek olan tüm mezar stellerine ait listelemelerde eksiklikler olacaktır. Bu nedenle kısa ve açık bir

adlandırma yapıldıktan sonra eserle ilgili yazıtlı veya kabartmalı oluşu gibi en belirgin özellik tanım kısmında verilmelidir.

- ✓ **Ölçüler** eserin plastik yapısına uygun olarak farklılıklar gösterebilir. Örneğin bir stel için yükseklik, kalınlık, genişlik ölçülerinin bilinmesi gerekirken, yazıtlı bir kalkanın çapı veya bir heykelin yüksekliği kayda geçirilir. Bu ölçümlerin tümünde yazıtın en yüksek ve en kısa görünen harfinin milimetre cinsinden belirtilmesi epigrafik çalışmalarda benimsenen bir husustur.
- ✓ **Buluntu yeri** üzerinde çalışılan eserle ilgili neredeyse en önemli bilgi alanıdır. Çünkü nereye ait olduğu bilinmeyen yazıtlı bir eserle ilgili yapılacak bilimsel değerlendirmede, onun ait olduğu bölge tarihi içindeki anlam ve öneminin sağlayacağı bilgiye ulaşmak güçleştirecektir. Bu nedenle buluntu yeri şehir, kasaba, köy ve mevki biçiminde mümkün olduğu kadar detaylı verilmelidir. Öyleki, bazen epigrafik yüzey araştırmalarında yazıtlı bir taşın çeşme veya şahsa ait bir yapı duvarında kullanılmış olduğu hallerde, tarif ya da şahsın adına ait bilgilerin dahi kayda alınıyor olması daha sonraki araştırmacıların ilgili esere ulaşmasında büyük kolaylıklar yaratmaktadır. Genellikle müzelerdeki satın alınmış eserlerin buluntu yerlerine ait bilgiler eksik veya hatalıdır. Eseri kaçak bir hafriyatla ele geçiren kişi buluntuyu bir müzeye satmak istediğinde yeri ile ilgili doğru bilgiyi

vermekten kaçınır. Bu nedenle belli bir kent ya da bölge yazıtları üzerine yapılacak araştırmalarda, şayet müze malzemelerine bakılacaksa, eserin ele geçiş şeklinin bilinmesi, satın alınmış olma durumlarında kaydedilmiş olan buluntu yerine soru işaretli bakılması doğru bir yaklaşım olacaktır.

- ✓ **Durum** alanına eserin fiziki özelliklerine ilişkin detaylar yazılır. Kırık kısımlar, aşınmışlık, parça halinde oluşunun yanı sıra herhangi bir restorasyon geçirmiş ise yapıştırma, tümleme gibi müdahaleler de belirtilir.
- ✓ **Tanım**, öncelikle dikdörtgen, kare, yuvarlak gibi eserin genel formuyla ilgilidir. Daha sonra ana hatları üzerindeki vurgulanması gereken unsurlar ele alınır. Örneğin; üçgen alınlıklı, akroterionlu vs. Kabartmalı bir eserde, figürler tek tek ele alınarak bunların ne şekilde kompoze edildiği ve işlendiği gibi detaylara girilir. Yazıt ile ilgili bilgide ise, eser üzerindeki yeri ve kaç satırdan meydana geldiğine yer verilmelidir.
- ✓ **Yazıt** kısmına, daha önce de değinildiği gibi, harflerin taş üzerindeki konum ve durumuna bire bir uygunlukta kopyası kaydedilir. Bu kopyanın her zaman için yumuşak uçlu bir kurşun kalemle yapılmasında fayda vardır. Gerek transkripsiyon gerekse tercüme sırasında yapılacak ekleme ve değişikliklerde mürekkepli kalemle yapılmış olan kayıtlar sorun yaratmaktadır.

Yazıt Kopyası:

APREIDAIOSΔI OKΛ EΩΣTΩ N EK
KOΛΛYΔ Ω NΔ I EIAPIOY KATETI
TAΓ H NEΠOΗΣ ETONEPMH

Transkripsiyon:

'Αpreιδαιῶς Διοκλέως τῶν ἐκ
Κολλύδων Διεὶ 'Αρίου κατ' ἐπι-
ταγὴν ἐπόησε τὸν Ἑρμῇ.

Resim49.Yazıtlıkaide(Malay 2004,179)

“Çeviri: Kollyda ahalisinden Diokles oğlu Arreidaios, tanrısai buyruk uyarınca bu Herme’yi Zeus Ariou için yaptı”

ΜΗΝΗΚΡΑΤΗΣΔΙΨΥΠΙΣΙΣΤΩΕΥΧΕΝ

ÖRNEKEPİGRAFİKBİRMETNİNİLKHALİDİR

Tıpkı yukarıdaki Türkçe örnekte olduğu gibi eğer ilgili dil yeterince bilinmiyorsa onu hangi kelimeden ayıracağınızı ve değerlendireceğinizi bilemezsiniz. Hellence örnekte yazılı olan “Menekrates Zeus Hypsistos’a adağı (sundu)” ifadesini çözümleyebilmek için isim ve fiil çekimleri, kelimeleri hangi noktada ayırmak gerektiği bilinmelidir. Transkripsiyon olarak yukarıda değinilen bu işlem, bir yazıtın taş üzerindeki halinden kurallı okunabilir çözümlemesine dönüştürülmesidir. Transliterasyon ise Hellence bir kelimenin latin harfleri ile yazılmasıdır. Bunun yapılması sırasında kabul edilmiş ses değerlerinin korunması önemlidir. Örneğin:Φρυγία / Phrygia olarak yazılır, Firigya şeklinde okunur. Genellikle Latince ya da Hellence orijinal kelimelerin Türkçe okunduğu gibi yazılması

yönünde bir eğilim söz konusudur. Fakat bu hiçbir dil kullanımında uygulanan bir yöntem değildir. Tıpkı İngilizce ya da Fransızca'da konuştuğumuz ya da okuduğumuz gibi yazmıyorsak bu dilleri de kabul edilmiş kuralları ile değerlendirmek durumundayız. Aksi takdirde oinokhoe, oinoche, oinokhe gibi farklı yazımlarla aynı kap türünün ifade edilmeye çalışıldığı bir karmaşa ile karşılaşılır. Orijinal alfabenin kullanımındaki bu karışıklık, aynı zamanda Latince ve Hellenice dilleri arasındaki harf farklılıklarından da kaynaklanmaktadır. Latince'de C harfi Hellenice'deki K (Kappa) sesi ile aynı ses değerine sahiptir. Hellen alfabesinde C harfi yoktur (geç dönemde sigma bu şekilde yazılır).

Bazen transliterasyonda C harfi kullanılarak Hellenice bir kelimeyi yazmaya çalışmak aslında İngiliz geleneğinden kaynaklanır. Zira İngilizce'de zaten mevcut olan C harfi, hem Hellenice'de K sesi için hem de Latince'deki C harfi için kullanılmaktadır.

- ✓ **Yayınla** ilgili bölüm, önceden üzerinde çalışılmış ve yayını yapmış olduğu bilinen eserler için söz konusudur. Yazıtlı bir malzeme yayınlanmış olup olmadığından emin olunmaksızın yeni bir buluntu biçiminde tanıtılamaz. Bu nedenle ait olduğu buluntu yerinin tüm yazıtlarının bir araya getirildiği corpuslardan kontrolü yapılmalıdır. Bunun için en pratik yol bu corpusların şahıs adı, yer adı, tanrı-tanrıça adları veya önemli görülen kelimelerden oluşan indekslerine bakmaktır. Eldeki yazıtta geçen şahıs adlarına indekste de rastlanıldığında corpustaki

ilgili yazıtın tümünü görmek kesin sonuç sağlayacaktır.

Transkripsiyonda Kullanılan Özel İşaret ve İfadeler

Günümüze ulaşmış mevcut yazıtlar her zaman tüm ve tamamen okunabilir durumda olmayabilir. Böyle bir durumda, yazıtların çözümlenmesi ve deşifresini gerçekleştiren bilim adamları yazıtlardaki tamamlama ve düzeltmeleri belli bir sisteme bağlı olarak yaparlar. Bu sistem 1931 yılında Leiden’de düzenlenen bir kongrede benimsenen papyroloji ve epigrafi alanlarındaki ortak çalışma yöntemlerini kapsayan Leiden sistemidir.

Bu sistemde kayda geçirilen bir yazıtın yer aldığı yüzeydeki durumu; satır sayısı, okunamayan harf ya da bölümü, varsa silinmiş kısmı, gramatikal açıdan eksik, tekrar veya yanlışlıkları transkripsiyon aşamasında ortaya konulur. Bununla ilgili, Leiden sistemiyle belirlenmiş olan semboller ve işaretler kullanılarak yazıt üzerinde gerçekleştirilen revizyon, tamamlama ve tespitler okuyucunun bilgisine sunulur.

Antik dönemde yazıtı taş yüzeyine kazıyan kişilerin çoğunun okuma yazma bilmedikleri ve ellerindeki yazıları bakarak kopya ettikleri bilinmektedir. Bu nedenle zaman zaman karşılaşılan kelime tekrarları, gramer hataları, atlanan ifadeler gibi hususlar bu alanda araştırma yapanların öncelikle belirttikleri noktalardır. Bu özel işaret ve semboller transkripsiyon esnasında kullanılmakta ve yazıtın taş üzerindeki orijinal durumu ile ilgili genel bir fikir edinilmesine olanak sağlanmaktadır.

Harfler

- ✓ Ele alınan bir yazıt satırı üzerinde bazı harfler, izleri olmakla birlikte tam okunabilir durumda değildir. Böyle bir durumda harfin ne olabileceğine ilişkin bir tahmin yapılarak altına nokta konmalıdır.

T P O K O N Δ A Σ

. . .

Harf izleri mevcut

Bu örnekte delta alpha ve sigma harflerinin, belirgin olmamakla birlikte izlerinin gözlemlendiği anlaşılmaktadır

- ✓ Bir yazıtın okunabilir durumda olan satırları ve harfleri ile karşılaştırılarak silik durumdaki bir ifadede geçen harf sayısı yaklaşık olarak belirlenebilir. Bu durumda tahmin edilen harf sayısı kadar kesik çizgi, okunamayan ifadedeki harflerin yerine transkripsiyonda belirtilmelidir. Harf sayısı yaklaşık olarak belirlendiği için ilgili yere *c. ca.* kısaltmaları veya açık haliyle “yaklaşık” anlamına gelen *circa* ifadesi yazılmaktadır. Aşağıdaki örnekte harf sayısından emin olunmamakla birlikte 6 harflik bir boşluk kastedilmektedir.

- - - - - (ca.)

- ✓ Bazen de kaç harf boşluğu olabileceği kesin şekilde bilinir. Bu yazıtın üzerindeki özel isimlerin, fiil ise çekiminin bilindiği durumlarda rahatlıkla ön görülebilir.

A P T H M I Δ

Okunamayan 4 harfli  boşluk.

Eğer noktalar harf belirtilmeden kullanılıyorsa bu izlerin fark edildiği ancak hangi harf olduğuna karar verilmediği durumları ifade eder. Yukarıdaki örnekte dört harfli  bir boşluk söz konusudur. Bu örnekte Artemidoros ismi biliniyorsa isim çekimine uygun olarak dört harfli  bir boşluktan emin olabiliriz. Bu ya nominativus ya da genetivus bitimli bir çekim olabilir.

- ✓ Eger yazıtın bir kısmı tamamen eksik durumda ise ve devam eden harf sayısı hiç bir biçimde tespit edilemiyorsa bu kısma devam eden kesik çizgiler konulur.

- - - - -

Tamamlamalar

- ✓ Yazıttaki eksik kısmın belirtilmesi için köşeli parantez kullanılmaktadır. Çalışma yapan kişinin eksik kısımla ilgili bir tamamlama önerisi varsa bu köşeli parantez içine yazılır.

[]

Bu önermeler genellikle buradaki kelimenin bir kısmının okunabildiği hallerde mümkün olmakla birlikte bazen uzun tamamlama önerileri de yapılabilmekte ve bu husus epigrafistler için bilimsel bir tartışma alanı yaratmaktadır. Özellikle tarihsel bir metin üzerinde canlanan bu tartışmalı

öneriler yine bilinen metinler ya da yazıtlar ışığında ortaya konmaktadır.

- ✓ Yazıtlar üzerinde bazen antik dönemlerde çok sıklıkla kullanılan kısaltmalı ifadelere de rastlamak mümkün olmaktadır. Böyle hallerde kısaltmalar transkripsiyonda normal parantez için de gösterilir.

()

Özellikle antik dönemde kullanılan praenomenler/ Örn. Aur(elius) taşlar üzerinde kısaltmalar halinde gösterilmektedir. Ayrıca ay adları ve tarihle ilgili olan bazı ifadeler de çoğunlukla kısaltmalı olarak kullanılmaktadır.

ἮΤ(ΟΥΣ)ΟΟΔ'ΜΗ(ΝΟΣ)ΓΟΡΠΙΕΟΥ

ΙΗ ΕΤΕΙΜΗΣΕΝ

Η ΣΥΝΒΙΩΣΙΣ ΒΑΣΣΑ-

4 ν ΤΗΝ ΕΡΜΟΓΕΝΟΥ

ΘΥΓΑΤΕΡΑ

ΖΗ(ΣΑΣΑΝ)ΞΤ(Η)Ε'

Resim 50. Onur yazıtlı stel

274 yılında, Gorpaios ayının 18 inde Hermogenes'in 5 yıl yaşayan kızı Bassa'yı dernek onurlandırdı. Sulla erası 10 Ağustos 190 (Petzl 2005, s.28).

- ✓ Yazıtların orijinalinde geçen bazı tekrarlamalar veya eksikliklerle karşılaşılabilir. Bunlar çoğunlukla

okuma yazma bilmeyen antikçağ taş ustalarının ellerindeki metni kopya ederken neden oldukları yanlışlıklardan kaynaklanmaktadır. Bu yanlışlıkların da transkripsiyonda belirtilmeleri gerekmektedir. Yanlışlıkla unutulmuş bir kelime veya harf (*haplography*) için açılış biçimindeki parantez işareti kullanılmaktadır: Aşağıdaki örnekte 4. satırdaki stel kelimesinin accusativus formunda kullanılması gereken *Nu* harfi araştırmacı tarafından eklenmiştir.

< >

Ἑρμάφίλος Ἀρμαῖος ἐπὶ

τῇ ἀδελφῇ Παρθενίῳ·

ἐάνδ' τις ἀδικήσῃ τήν

4 στήλην, ἀμαρτωλὸς ἔσ[σ]τ[ε]

vac. τῷ θεοῖς vac.

Hermaphilos Armais'in oğlu kızkardeşi Parthenion için (bunu dikti) şayet bir kimse stele zarar verirse, tanrılara karşı günahkar olsun.
(Milner 2013, s.86)

- ✓ Tam tersi bir durumda ise, yani bir ifadenin veya harfin iki kez yanlışlıkla tekrarlanmış olması halinde (*dittography*) ilgili yer çengel paranteze alınmalıdır:

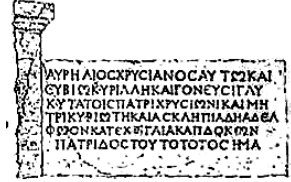
{ }

Aşağıdaki örnekte 6. Satırda **TO** artikelinin fazladan ikinci kez yazıldığı görülmektedir. Bu nedenle transkripsiyonda bu kelime çengel paranteze alınmıştır.

ΠΑΤΡΙΔΟΣΤΟΥΤΟΤΟΤΟΣΗΜΑ

6. πατρίδος, τοῦτο τὸ {το}σῆμα

(Şahin 1986, no.4.)

Şekil 4

- ✓ Bazı yazıtlar üzerindeki ifadelerin özellikle şahıs adlarının kendi dönemleri içinde şahsi ya da siyasi nedenlere bağlı olarak kazıtılarak sildirilmiş olduğu durumlar vardır: *Rasura*, *damnatio memoriae*. Silinen alandaki harf izlerinden okunabilen ifadeler çift köşeli parantez içinde gösterilir:

a-Şayet silinen alana başka bir kelime yazılmışsa ya da silinmiş olan halen okunabiliyorsa köşeli çift paranteze alınır.

a-[[silinmiş kelime-Rasura]]okunabilen

b-Diğer bir durum sildirilen alanda hiç bir ifadenin bulunmamasıdır. Böyle olduğunda, çift köşeli parantezin içinde tahmini harf sayısı belirtilir.

b-[[[.....]]]okunamayan / tahmini harf sayısı

c- Bazı tarihsel olaylardan ya da kaynaklardan bilinen ve yazıt içeriği ile bağlantılandırılan durumlarda çoğunlukla sildirilen isimler önerilebilmektedir.

c- [[[olası kelime]]]okunamayan ancak önerilen olasılık

Aşağıdaki Nikaia yazıtında 2. ve 3. satırda şehrin onursal ünvanı geri alınmış ve yazıtta sildirilmiş olduğu için köşeli çift parantez içinde belirtilmiştir (Şahin *Nikaia*, s.49 ,a.n.53).

„Uğurlu olsun;
~~Eyaletin başşehri~~
Nikaia, Gaius
Julius Bassus'a,
[büyük ve ünlü
prokonsüle?]
teşekkür eder.“

['ΑΥΑ] ΘΗΙ ΤΟ [ΧΗΙ] .
2 [[ἡ πρώτη τῆς]
[ἐπαρχείας] πό-
4 [λης] ΝΕΙΚΑΙΑ ΕΥ-
[χαριστ] εῖ [Γ] αἰψ
6 ['Ιο] υλ [ἰ] ψ Βάσσω
[] ! [] λψ κα []
8 [] ἀτψ ἀν-
[] τψ

Satırlar

- ✓ Yazıtların uzunluğuna bağlı olarak değişen satır sayıları yazıt üzerinde yapılan değerlendirmelerde kolaylık sağlamaktadır. Bu nedenle transkripsiyonu yapılan yazıta ait satırların sol başına uzunluğuna göre, dörder veya beşerli artan sayılar konulmaktadır.

4 -----

8-----

- ✓ Satır sayıları her beş veya dördüncü sırada belirtilir. Bazen yazıtlar orijinalindeki satır düzenlemesi içinde kaydedilmek yerine, yan yana yazılarak her bir satır sonunun vurgulandığı düz bir çizgi kullanılmaktadır.

Διογενής Αρτεμί | δωρου θεα Ανδηνη | Ευχην

ΔΙΟΓΕΝΗΣΑΡΤΕΜΙ
ΔΩΡΟΥΘΕΑΑΝΔΗΝΗ
ΕΥΧΗΝ

Bunun beraberinde Leiden sisteminin benimsenmesinden önceki çalışmalarda satır sonunun dik bir çizgi ile vurgulanmasına ek olarak, her beşinci satırda bu çizgi dikey çift çizgiye dönüştürülmüş durumdadır.

10 βουλευόντων || Καλλίππου, Σακεδάλλον, Ἀργύλου, τοῖς ἐργώ-
ναις κελεύοντων πάντων τῶν ναοποιῶν, | παρεόντων δὲ ναοποιῶν
τῶνδε· Νικομάχου Δελφοῦ, Νικοτέλεως Ἀργείου, Κλεοδώρου
Ἀργείου, | Ξενοτίμου Σικυννίου, Δαμοφάνεως Κορινθίου, Νικο-
δάμῳ ξύλων ποτὶ τὰ μαχανώματα μῶς [ἔξ]. Πασίωνι ἄλλο τοῦ
ἰσχυράου τοῦ αὐτοῦ ἔργου μῶς δέκα, στατήρας τρεῖς, ὀβολοὺς
τρεῖς. | Νικοδάμῳ, Πασίωνι λατομίας μῶς τριάκοντα τέτορας
15 στατήρας ἑκατὶ ἔξ. Πραξίῳ, || Ἀριστάνδρῳ λιθαγωγῶς μῶς

Hicks- Hill 1901, s.251

- ✓ Yazıtlarda gramatikal açıdan tespit edilen hatalar transkripsiyon sırasında taştaki mevcut haliyle muhafaza edilerek ilgili yanlışlığın hemen yanına “bu şekilde, böyle” anlamına gelen latince *sic* kelimesi yazılır. Bunlarla ilgili düzeltmeler yazıtın değerlendirme aşamasında ait olduğu satıra atıfta bulunularak epigrafistlerce yapılmaktadır.
- ✓ Bazen kabartmalar nedeniyle ya da yazıtın taş üzerindeki yerleşiminden dolayı ortaya çıkan boşlukların, bu yüzeyde yazıtın olmadığı ya da kesildiğine ait bir ifade ile açıklaması yapılır. Bu tür durumlarda ilgili yere *vac.* kısaltması veya *vacat* (boş) kelimesi yazılmalıdır.

Taş yüzeyinde özellikle geç dönemlerde görülen hem süsleme amaçlı hem de yazıtın bitimini belirlemede kullanılan sarmaşık

yaprağı motifi de yazıt transkripsiyonunda gösterilmektedir. Bu yaprak motifi bazen satır bitiminde tek olarak kullanıldığı gibi bazen de satırın her iki yanındaki boşlukta veya başlangıç ve bitiminde kazınarak simetrik bir denge ve estetik sağlanmıştır. Yazıtın transkripsiyonu yapılırken ilgili yerde sarmaşık yaprağının yer aldığı belirtilir. Ayrıca yazıtı, özellikle mezar stellerinde olduğu gibi ortada bir kabartma kesintiye uğratiyorsa bu da belirtilir. Yazıttaki konumlanmasına uygun olarak italik şekilde *sarmaşık yaprağı* ya da *kabartma* kelimeleri ilgili yere yazılır.

Ton İşaretleri ve Genel Kurallar

Hellence bilgisini iletirmek isteyenlerin merak ettikleri hususlardan biri de transkripsiyonda kullanılan kelimelerin ve fiillerin üzerlerine konulan ton işaretleridir. Bu işaretler dildeki vurgu ve tonlamanın doğru yapılabilmesi amacıyla bu dili bilmeyen ve yeni öğrenenler için Hellenistik dönemde İskenderiye gramercilerinin başlattıkları bir uygulamaydı.

Okuma safhasında göz ardı edilebilecek olan bu ton işaretlerinin masa başı çalışmalarında doğru şekilde kullanımı gerekmektedir.

Bunun dışında Hellence' de sesli bir harf ile başlayan bir kelimenin okunuşunda "H" sesi için nefes işaretleri kullanımı zorunluydu. Örneğin ΥΠΝΟΣ uyku kelimesinin **hypnos** olarak okunabilmesi, upsilon harfinin başına sert nefes işaretinin (') konulması ile gerçekleşir **ΰπνος**.

Şayet sesli harf ile başlayan kelimede “H” sesi yoksa işaret bu defa ters şekilde olacaktır: (') ἄγγελος angelos.

Hellence’ de sondan üç hece için ton işareti söz konusudur.

Ultima: son heceyi ifade eder -U

Penult: sondan bir önceki heceyi ifade eder- P

Antepenult:penult öncesindeki hecedir -A

στρα	τι	ω	ται
A	P	U	
1.hece	2.hece	3.hece	

Acutus vurgu ('), kısa veya uzun bir sesli harf üzerinde, A, P veya U'da görünebilir. Ancak, yalnızca U kısa olduğunda A'da görünebilir.

ἄ ν ε μ ο ς – acutus kısa A üzerinde (sadece kısa U ile)

β ο ύ λ ο μ α ι acutus, uzun A üzerinde (sadece kısa U ile)

ἄ ν θ ρ ῶ π ω ν acutus, uzun P üzerinde (eğer U uzunise)

δ η μ ο κ ρ α τ ῖ α – acutus kısa P üzerinde

π ῶ ν ο ς – acutus kısa P üzerinde

ὀ δ ός – acutus kısa U üzerinde

ᾶ ρ ε τ ῆ – acutus uzun U üzerinde

Circumflexus(~) vurgu P veya U'da görünebilir, ancak asla A'da yer almaz.Yalnızca U kısa olduğunda P'de görünebilir.

σ τ ρ α τ ι ῶ τ α ι – circumflex uzun P üzerinde
(sadece kısa U ile)

δ ῶ ρ ο ν – circumflexuzun P üzerinde (sadece kısa U ile)

ᾶ ρ χ α ῖ ο ς – circumflex uzun P üzerinde(sadece kısa U ile)

ὀ δ ο ῦ – circumflex uzun U üzerinde

ᾶ ρ ε τ ῆ – circumflexuzun U üzerinde.

Gravis(`) accent işareti sadece U üzerinde yer alır . Genel olarak ifadenin devam ettiği durumlarda gravis U üzerinde görülür. Örneğin aşağıdaki bağımsız kelimeler U üzerine acutus alırken,

μ α κ ρ ᾶ – U üzerinde acutus

ὀ δ ός – U üzerinde acutus

birleştirilmiş ve devam eden ifadelerde gravis U üzerinde yerini alır.

μ α κ ρ ᾶ ῆ ὀ δ ὅς.

ῆ ὀ δ ὅς μ α κ ρ ᾶ.

“Yol uzundur” cümlesinde ifadenin devam ettiği kelimelerin U kısmında gravis, noktadan hemen önce ise acutus ile sonlanır.

Hellence’de sözcükler aldıkları ton işaretlerine göre farklı şekilde adlandırılırlar:

- Son heceye (U) acutus alan sözcük **oksytonon**
- Sondan ikinci heceye acutus alıyorsa (P) **paroksytonon**
- Son heceye acutus alıyorsa **proparoksytonon** denir.
- Son hecesine circumflexus alan sözcük **perispemenon**
- Circumflexus şayet sondan ikinci hece üzerinde ise **Properismenon** olarak adlandırılır.
- Gravis almış olan bir sözcük ise **barytonon** dur.

Yazıtlı Malzemelerin Tarihlendirilmesi

Tarihlendirme yapılırken belli hususlara dikkat edilmesi gereklidir.

- ✓ Yazıtın buluntu yerinin biliniyor olması :
Eldeki bir yazıtın üzerinde tarihleme yapmaya yarayacak herhangi bir veri söz konusu değilse, buluntu yerinin (antik kent) tespit edilmesi belli ölçüde tarihlemede yardımcı olacaktır. Örneğin Leukai kentinden ele geçen bir yazıtın, kentin kuruluş tarihi olan MÖ 4. yüzyıldan daha erkene ait olması

mümkün değildir. Dolayısıyla bu tarih yazıt için **terminus post quem** anlamına gelmektedir

- ✓ Eserin kabartma, bezeme gibi diğer unsurlarının incelenmesi:Yazıtlar, bazen üzerinde kabartma figür ve motiflerin yer aldığı yüzeylerde bulunur. Bu durumda yazıtın tarihlendirilmesi ikonografik değerlendirmeleri de (giysi, saç stili vb.) gerektirir.
- ✓ Yazıtın içeriğinin anlaşılması (herhangi bir tarihi olay ya da kişi ile olan bağlantısının belirlenmesi veya yazıtta bir tarih bulunup bulunmadığının saptanması)
- ✓ Yazıtta kriter oluşturabilecek bazı ifadelerin gözden geçirilmesi (onomastik unsurlar, praenomenler vs. Örneğin Aurelius/Aurelia praenomeni yazıtlarda **AYP**¹⁴ kısaltması şeklinde Roma döneminde yer alır ve tarihleme MS 3. yüzyıl olarak belirlenir¹⁵.
- ✓ Yazıtın stiline bakılması (boustrophedon-stoikhedon)
- ✓ Harf karakterlerindeki değişikliklerin izlenmesi yazıtların tarihlendirilmesindeki isabeti artıracaktır Harf formlarının ve süslemelerinin dönemlere göre gösterdiği değişikliklerle, çok spesifik bir tarihleme yapılamasa da, yazıtın kabaca dönemini saptamak mümkün olabilmektedir.

¹⁴Hellence yazıtlarda yer alan kısaltmalar için bkz. Avi-Yonah 1940.

¹⁵MS 212 yılında imparator Caracalla tarafından yürürlüğe sokulan Constitio Antoniniana yasası ile vatandaşlık hakkı tanınan kişilerin imparatora ait olan praenomeni kullanabilmeleri mümkün olmuş ve böylece Aurelius/Aurelia isimleri bu dönemde yaygınlaşmıştır.

MS 3. yüzyıldan sonra alpha harfinin ortasındaki çizginin kırık oluşu sıklıkla rastlanan bir özelliktir. Erken dönemlerde geniş açılarla yazılan *sigma* ve *mu* harfleri MÖ 2. yüzyıldan sonra normal şekliyle yazılmaya başlanmıştır. Ayrıca *Ksi* *Pi* ve *Omega* harfleri de dönemseller olarak değişikliklerin en belirgin izlendiği harfler arasındadır. *Ksi* harfi önceleri ortasından bir çizgi çekilerek yazılırken, MÖ 3. yüzyılda klasik formuna dönüşmüştür. Erken örneklerde *Pi* harfinin sağ çizgisi kısa iken Hellenistik dönem sonlarından başlayarak her iki çizgi eşit hale gelmiştir. Özellikle *Omega* harfindeki değişim diğerlerine göre daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Köşeli *sigma* harfinin Roma döneminde yuvarlak yazılması da tarihlemeye belirgin bir kriter oluşturur (Res. 52).

- ✓ Yazıtlar üzerindeki harflerin çizgi bitimlerindeki çatal biçimindeki veya düz çizgi halindeki süslemeler de (*apices*) Hellenistik dönemin bitimine doğru kullanılmaya başlanmıştır.
- ✓ Harflerin bitişken olarak yazılması ya da çeşitli şekillerde birleştirilmesi yine geç dönemlerde uygulanan bir yazım biçimidir (*ligatura*). Ligaturalı bu harfler genellikle bilinen kelimelerin kısaltılmış formları olarak geç antik dönemde de yaygın şekilde kullanılmaktaydı.

μνημης (altı harfli ligatura) μη(νος/νι) kısaltma ligatura

MNHMC

μη

Yazıtların harf şekilleri ile tarihlendirilmeye çalışılması her ne kadar çok sıklıkla başvurulmuş bir yöntemse de yine de yanılma

payı göz önünde tutulmalıdır. Taş üzerindeki yazıtlarda bu yöntem daha doğru sonuçlar vermekle birlikte örneğin bir keramik kap üzerinde, bir amphora mühründe ya da bir maden eserde bulunan harf karakterleri tarihlemeye çoğunlukla güvenilir kriterler oluşturmamaktadırlar.

	Arkaik	Klasik-Hell.	Roma-Bizans
Alpha	Α	Α	Α Α α
Delta	Δ	Δ	Δ Δ
Epsilon	Ε	Ε Ε	Ε Ε
Zeta	Ζ	Ζ	Ζ
Theta	Θ	Θ	Θ Θ Θ
Kappa	Κ	Κ	Κ
Mu	Μ	Μ Μ Μ	Μ Μ Μ
Nu	Ν	Ν Ν	Ν
Ksi	Ξ	Ξ	Ξ Ξ Ξ
Pi	Π	Π Π	Π Π
Sigma	Σ	Σ Σ	Σ Σ Σ
Upsilon	Υ	Υ Υ	Υ Υ Υ
Phi	Φ	Φ Φ	Φ Φ Φ
Omega	Ω	Ω Ω	Ω Ω Ω Ω

Resim 52.Tarihleyici harf karakterleri(Malay 1987, s. 34 Şekil 5)

Tarihlemede era sistemi

Burada ele alınan örneklerde de görüldüğü gibi bazı yazıtlar dönemi içindeki tarihin kayda geçirildiği bilgileri içerir. Bunlar gün, ay ve yıl bilgilerinden ibarettir. Ancak antik dönemde kentlerin ve bölgelerin kullandıkları farklı takvim sistemleri bunların belli bir hesaplama ile gerçek zamandilimi içindeki tespitini gerektirmektedir. Bu yerel takvim sistemi era olarak adlandırılır. Era, söz konusu kent ya da bölgede önem verilen bir olayın takvim başlangıcı olarak kabul edilmesi ile uygulanmıştır. Bu nedenle antik dünyada birbirinden farklı era örnekleri ile karşılaşılır. Era hesaplamalarında MÖ tarihlendirmelerinde yazıttaki tarihten era başlangıcı kabul edilen yıl çıkarılır. MS yapılan hesaplamada ise belirtilen tarih,era başlangıcı ile toplanarak yıl hesaplanır. Örneğin Amastris kentinde Antoninus Pius' a ait heykel kaidesi üzerinde MÖ 217 yılı kayıtlıdır. Burada kullanılan era **Lucullus erası** olması dolayısıyla başlangıç yılı olan 70 rakamının çıkarılması sonucunda yazıt MÖ147 'ye tarihlenmiştir (Kalkan 1991,s. 98). Aynı şekilde **Sulla erası** MÖ 85, **Antiokhos erası** MÖ49, **Actium erası** MÖ 31 ile başlatılır ve bu açıdan üzerinde çalışılan bir yazıtın tarihlenebilmesi için ilgili eranın bilinmesi gereklidir.

V.SEÇİLMİŞ BAŞVURU KAYNAKLARI VE YAYINLAR

Üzerinde yazıt bulunan arkeolojik bir buluntu hem arkeologların hem de yazıtbilim üzerine uzmanlaşmış epigrafistlerin çalışma alanında yer alır. Bunun yanında yazıtların bölgesel veya kent bazında corpus adı verilen monografik çalışmalarda biraraya getirildiği yayınlar söz konusudur. Bu yayınlar, bölge ile ilgili arkeolojik veya eskiçağ tarihi alanında yapılacak çalışmalarda büyük öneme sahiptir.

Yazıtlı eserlerin kayda geçirilmesi 19. yüzyılda yabancı seyyahların Anadoludaki gezileri esnasında şekillenmeye başlamıştır. Bu çalışmalar bazen günümüze ulaşamamış veya aşınmadan dolayı okunamaz hale gelmiş olan kalıntıların belgelenmesini sağlamıştır.

Zamanla bu alana ilgi duyan Türk bilim insanlarının da yetişmesiyle düzenli araştırmalar başlamış, bu araştırmaların sonuçlarının yayımlandığı süreli yayınlar ve monografik çalışmalar konu ile ilgili boşluğu önemli ölçüde doldurmuştur. Bu yayınlardan *Epigraphica Anatolica*, içindeki makalelere ek Türkçe özetlerine yer verilen, Anadolu buluntusu örnekleri içeren bir dergidir. *TAM* kısaltması ile bilinen Tituli Asiae Minoris (Küçük Asia Yazıtları) Anadolu'da yapılan epigrafik araştırmaların yayımlandığı Viyana'da basılan serilerden biridir.

Anadolu antik kentlerinin yazıtlarının toplandığı seri olan ve *IK* kısaltması ile bilinen- *Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien* monografik bandlar da önemli bir başvuru kaynağıdır. Akdeniz Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümünün himayesi ile yayımlanan *Gephyra* ve *Cedrus* dergileri

son yıllarda Anadolu epigrafisine yönelik buluntuların değerlendirildiği nitelikli periyodiklerdir.

Burada birkaç örneğine yer verilen yayın grubunun dışında başvuru kaynağı olarak kullanılan Küçük asya yer adları ve şahıs adlarını içeren sözlükler temel çalışmalardır: *Kleinasiatische Personennamen/ Kleinasiatischen Ortsnamen* (Zgusta 1964-1984). Şahıs adları için kullanılan 2 ciltlik *Wörterbuch der griechischen Eigennamen* antik dönem onomastik başvurular için genel bir kaynak niteliğindedir (Pape- Benseler 1911). Bu konuda şahıs adlarının indeks halinde derlendiği online kaynaklardan adresi aşağıda verilen site de halen geliştirilme aşamasında önemli bir çalışmadır: bkz. <http://www.lgpn.ox.ac.uk/index.html>.

Anadolu epigrafisi söz konusu olduğunda Louis Robert' den ayrıca söz edilmelidir. Fransız araştırmacı, aşağıda da görüleceği gibi, yaşamı boyunca eşi Jeanne Robert ile birlikte çok sayıda yayın yaparak Anadolu eskiçağ tarihi ve arkeolojisine önemli bir katkı sağlamıştır. Her iki araştırmacı 1938 yılında başlattıkları *Bulletin épigraphique* başlıklı seriyi 47 yıl boyunca sürdürerek yayınlanmış olan yazıtları değerlendirme ve eleştiri eşliğinde yeniden ele almışlardır (Malay 1995). Robert'in epigrafi bilimi üzerine kaleme aldığı ve N. Şahin'in Türkçeye çevirdiği yazısının okunması bu değerli bilim adamının geniş perspektifinin anlaşılması açısından yararlı olacaktır (Robert 1995,s.7-33).

Epigrafi alanında daha ileri düzey kaynaklara bu alandaki dil ve gramer bilgisinin edinilmesinden sonra ihtiyaç duyulacaktır. Bu açıdan sözlüklerin yanı sıra antik Hellence'nin

öğrenilmesine yönelik gramer ve syntax bilgisinin edinilebileceği yayınlar üniversitelerin ilgili bölümleri tarafından basılmış az sayıdaki gramer kitaplarından ibarettir. Öğretici İnternet linkleri ve yabancı dildeki açık kaynaklardan da temel bazı bilgilerin edinilmesi mümkün olabilmektedir. Asia Minor başlığı altında ve diğer yazıt örneklerine ulaşılacak bazı internet adreslerine aşağıda yer verilmiştir.

Searchable Greek Inscriptions/InscriptionsbyRegion/ AsiaMinor

<https://inscriptions.packhum.org/allregions>,bu linkte Karia, Ionia, Aeolis, Mysia, Lydia, Pontus-Paphlagonia, Phrygia, Pamphylia, Lycaeaonia, Kappadokia, Troas, Bithynia, Galatia, Pisidia, Lykia, Isauria ve Armenia bölgelerine ait yazıt gruplarına ulaşılabilir.

Periyodikler

- *Corpus Inscriptionum Graecarum (CIG)*1828-1877,Berlin.
- *Epigraphica Anatolica (EA)*1983-Köln.
<https://ifa.phil-fak.uni-koeln.de/zeitschriften-reihen/epigraphica-anatolica-ea/downloads>
- *Inschriften Mysia&Troas* (IMT)Universität München.
- *Hellenica*1940- Paris.
- *Monumenta Asiae Minoris Antiqua (MAMA)*,1928
Manchester.
<http://mama.csad.ox.ac.uk/monuments/index.html>
- *Opera minoraselecta. (OMS)* 1969- Amsterdam.
- *Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften [DAW]*,1896-Vienna

- *Tituli Asiae Minoris (TAM)*1901-
Vienna<https://verlag.oeaw.ac.at/Series/Tituli-Asiae-Minoris>
- *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik (ZPE)*1969-
<https://ifa.phil-fak.uni-koeln.de/zeitschriften-reihen/zeitschrift-fuer-papyrologie-und-epigraphik-zpe/downloads>

Monografik Kaynaklar

Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien (IK)

- **IK Anazarbos I** Sayar, Mustafa Hamdi. *Die Inschriften von Anazarbos und Umgebung, I: Inschriften aus dem Stadtgebiet und der nächsten Umgebung der Stadt*. 2. Aufl., 56. Bonn, 2000.
- **IK Apameia (Bith.) Pylai** Corsten, Thomas. *Die Inschriften von Apameia (Bithynien) und Pylai*, 32. Bonn, 1987.
- **IK Arykanda** Şahin, Sencer. *Die Inschriften von Arykanda* 48 Bonn, 1994.
- **IK Central Pisidia** Horsley, G. H. R., and S. Mitchell. *The Inscriptions of Central Pisidia*: 57. Bonn, 2000.
- **IK Heraclea Pontica** Jonnes, Lloyd. *The Inscriptions of Heraclea Pontica*, 47. Bonn, 1994.
- **IK Iznik** Şahin, Sencer. *Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia)*. 2. Aufl., 9 -10, 1-2. Bonn, 1979, 1981-1982.
- **IK Kalchedon** Merkelbach, Reinhold, Friedrich Karl Dörner Sencer Şahin. *Die Inschriften von Kalchedon*, 20. Bonn, 1980.

- **IK Kibyra** Corsten, Thomas. *Die Inschriften von Kibyra, I: Die Inschriften der Stadt und ihrer näheren Umgebung*, 60. Bonn, 2002.
- **IK Kios** Corsten, Thomas. *Die Inschriften von Kios*, 29. Bonn, 1985.
- **IK Klaudiupolis** Becker-Bertau, Friedrich. *Die Inschriften von Klaudiu Polis*, 31. Bonn, 1986.
- **IK Knidos I** Blümel, Wolfgang. *Die Inschriften von Knidos I*, 41. Bonn, 1992.
- **IK Kyme** Engelmann, Helmut. *Die Inschriften von Kyme*, 5. Bonn, 1976.
- **IK Laodikeia am Lykos** Corsten, Thomas. *Die Inschriften von Laodikeia am Lykos*, 49. Bonn, 1997.
- **IK Perge I-II** Şahin, Sencer. *Die Inschriften von Perge*. 2 cilt Bonn, 1999- 2004.
- **IK Pessinous** Strubbe, Johan. *The Inscriptions of Pessinous.*, 66. Bonn, 2005.
- **IK Priene** Blümel, Wolfgang, Reinhold Merkelbach Frank Rumscheid. *Die Inschriften von Priene*. 2 cilt, 69. Bonn, 2014.
- **IK Prusa ad Olypium** Corsten, Thomas. *Die Inschriften von Prusa ad Olypium*. 2 cilt, 39-40. Bonn, 1991-1993.
- **IK Prusias ad Hypium** Ameling, Walter. *Die Inschriften von Prusias ad Hypium.*, 27. Bonn, 1985.
- **IK Rhodische Peraia** Blümel, Wolfgang. *Die Inschriften der Rhodischen Peraia*, 38. Bonn, 1991.
- **IK Selge** Nollé, Johannes, Friedel Schindler. *Die Inschriften von Selge.* , 37. Bonn, 1991.
- **IK Side I-II** Nollé, Johannes. *Side im Altertum. Geschichte und Zeugnisse*. 2 cilt, 43-44. Bonn, 1993-2001.
- **IK Sinope** French, David H. *The Inscriptions of Sinope*. 64. Bonn, 2004.

- **IK Stratonikeia III** Şahin, Mehmet Çetin. *The Inscriptions of Stratonikeia*. Part III. 68. Bonn, 2010.

Robert,Louis. *Études anatoliennes. Recherches sur les inscriptions grecques de l'Asie Mineure*, Paris, 1937.

Robert,Louis. *Villes d'Asie Mineure. Études de géographie ancienne*,2e éd. Augmentée, Paris, 1962.

Robert, Louis. *Noms indigènes dans l'Asie-mineure gréco-romaine*. Paris, 1963.

Robert,Louis. *Documents de l'Asie mineur eméridionale. Inscriptions, monnaies et géographie*, Genève– Paris, 1966.

Bean, George E. *Side Kitabeleri -Inscriptions of Side*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1965.

Gramer Kaynakları

https://lrc.la.utexas.edu/eieol_toc/grkol

https://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_Greek_grammar

<https://www.greekgrammar.eu/ancientgreekoverviews.php>

<https://perseids-publications.github.io/harrington-trees/docs/harrington-greek-grammar-2016.pdf>

<https://daedalus.umkc.edu/FirstGreekBook/>

<https://ancientgreek.pressbooks.com/>

Kaynakça

- AVI-YONAH, M., (1940).*Abbreviations in Greek Inscriptions (The Near East, 200 B.C.-A.D.1100)*.London
- AUSTIN, R.P. (1938). *The Stoichedon Style in Greek Inscriptions*, Oxford.
- AKAT, S., (2009). "A New EphebicListFrom Iasos",*Epigraphica Anatolica*, 42. S. 78–80.
- BARMPOUTIS, A.,- BOZİA, E., - WAGMAN R., (2010). "A novel Framework for 3D reconstruction and analysis of ancient inscriptions", *Machine Vision Applications* 21. s. 989-998. DOI. 10.1007/s00138-009-0198-7.
- BEDEN H.,- MALAY, H., (2004). "TheLatorenoi in the Cayster Valley" *EpigraphicaAnatolica*37 . s.185-186
- BEKKER-NIELSEN, TØNNES, (2010). "New Milestones From Neoklaudiopolis",*Epigraphica Anatolica* 43, s.87–91
- BOWERSOCK,G.W., (2009). "A Funerary Epigram From Laodicea ad Lycum",*Epigraphica Anatolica* 42, s. 152-156
- BUTZ , P.A., (2010). "The Art of the Hekatompedon Inscription and the Birth of the Stoikhedon Style"*Monumenta Graeca et Romana* 16, Boston.
- COOK, B.F., (1996). " Greek Inscriptions",*Reading The Past*, s.259-321, British Museum Press, London.
- DEMİRKÖK F.,(2019)."İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne Son Yıllarda Katılan Yazıtlardan Seçilmiş Örnekler", *Mnemes Kharin Filiz Dönmez Öztürk Anısına Makaleler*, s. 163-185.
- FREİ, P., - MAREK, C., (1997). "Diekarisch-griechische Bilingue von Kaunos" *Kadmos*36, s.1–89.

- FRENCH H.D., (2012). *Roma Yolları ve Küçük Asya'nın Kilometre Taşları* cilt. 3 (1) *Kilometre taşları* , Cumhuriyetçi, Elektronik Monograf1 (Ankara: British Institute, Ankara, 2012).
- GARLAN Y.,(2000). *Amphores et timbres amphoriques grecs. Entre érudition et idéologie*, Paris.
- HAUKEN T.-TANRIVER C.-AKBIYIKOĞLU K., (2003). "A New Inscription :A Rescript of Septimus Severus and Caracalla tot he coloni of the Imperial Estate at Tymion," *Epigraphica Anatolica* 36, s.33-44.
- HICKS, E.L., - HILL, G.F., (1901). *A Manual of Greek Historical Inscriptions*, Oxford.
- HUGHES, J., (2017). *Votive Body Parts in Greekand Roman Religion* (Cambridge Classical Studies), Cambridge University Press. doi:10.1017/9781316662403 (Hughes 2017)
- HURWIT, J.M.,(2015). *Artists andSignatures in Ancient Greece*, Cambridge UniversityPress.
- İPLİKÇİOĞLU, B., (1997). *Eski Batı Tarihi I*, Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KALKAN,H., (1991). "Eine Inschrift aus Amasra (Amastris): Statuen stiftungdes Gaius zu Ehren des Antoninus Pius", *Epigraphica Anatolica* 18, s. 97-99, taf.I.
- KALKAN, H.,- ŞAHİN, S., (1994). "Epigraphische Mitteilungen aus Istanbul I. Ein neues Bauepigramm der theodosischen Landmauer von Konstantinupolis", *Epigraphica Anatolica* 23, s.145-156).
- KALKAN,H.,-ŞAHİN.S.,(1995). "Epigraphische Mitteilungen Aus İstanbul II, Kreuzförmige Grabstellen aus Konstantinupolis", *Epigraphica Anatolica* 24, s.137-146, Taf.15-16.

- LANG, M., (1988). *Graffiti in the Athenian Agora*, New Jersey.
- LANG, M., (1976). *Graffiti and Dipinti The Athenian Agora*, Vol XXI, New Jersey.
- ŁAJTAR, ADAM., (2005). "A Weight From Smyrna(?) At The National Museum In Warsaw" *Epigraphica Anatolica* 38, s. 143–144.
- MALAY, H., (1987). *Epigrafi (Yazıtıbilim)*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- MALAY, H., (1995) "Louis Robert (1904-1985)" *Arkeoloji Dergisi* V, s. 1-4.
- MALAY, H., PETZL, G., (2003). "Posthumous for Philomelos, Son of Ophelas, Issued by the Council and the People of the Mysoi Abaitai", *Epigraphica Anatolica* 36, s. 19–23.
- MALAY H., (2004). "Dedication of a Herm to Zeus Ariou", *Epigraphica Anatolica* 37, s. 179–180.
- MALAY, H.,- RICL, M., (2006). "Some Funerary Inscriptions From Lydia", *Epigraphica Anatolica* 39, s. 49-83.
- MILNER, N. P., (2013). "Some Funerary Reliefs and Inscriptions Attributed to Tlos", *Epigraphica Anatolica* 46, s. 81-90.
- PAPE, W., -BENSELER, G. E., (1911). *Wörterbuch der griechischen Eigennamen I-II*, Braunschweig.
- PETZL, G., (2005). "Neue Inschriften aus Lydien (V)", *Epigraphica Anatolica* 38, s. 21-34.
- PLANTZOS, D., (1999). *Hellenistic Engraved Gems* (Oxford Monographs on Classical Archaeology).
- POLİNSKAYA, I., (2009). "Fifth-Century On Aigina" *Hesperia* 78, s. 231-267

- RICHTER G.M.A., (1971). *Engraved Gems of the Romans: A Supplement to the History of the Romans: The Engraved Gems of The Greeks, Etruscans, and Romans*, London.
- ROBERT, L.,(1995) "Epigrafi ve Yunan-Latin Epigrafisi" (Çev. N. Şahin), *Arkeoloji Dergisi* V, s. 7-33, lev.1-V.
- ROSA L., (2000). "Inscribed Astragalus FromSha'ar Ha-'Amaqim" *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 130, s.248.
- STOLBA V. F., (2002). "Graffiti and Dipinti" *PanskoyeI.The Monumental Building U6* Aarhus University Press, s. 228- 244 pl. 150-159.
- SAYAR, M.H.,(1997). " Epigrafi" *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* I, s. 528-530, İstanbul.
- ŞAHİN, S.,(1978). *Inschriften Griechischer Stadte aus Kleinasien 7, Bithynische Studien(Bithynia İncelemeleri)*, Bonn.
- ŞAHİN, Ş., (1979). *Katalog der antiken Inschriften des Museums Von Iznik (Nikaia)*2 cilt, *Inschriften griechischer Städteaus Kleinasien*, 9 , 10 (1981-1982), Bonn.
- TANRIVER, C., YILMAZ, (2003)."A Dedication to Augustus" *EpigraphicaAnatolica* 35, s.46.
- TAKMER, B., -TÜNER, N., (2001). "Epigraphische Mitteilungen Aus Antalya VIII,Four Epigrams From The Periphery of Nicaia", *Epigraphica Anatolica* 33, s.179-183.
- WILHELM, G., (2008) "Urartian" *The Ancient Languages of Asia Minor*, (ed. R.D.Woodard) s. 105-123, Camridge.
- WOODHEAD, A.G., (1981). *The Study of Greek Inscriptions*, Oxford.

Dizin

A

abundantia
accutus 18
Actium 84
adak 4,7,24,25,26,
27,31,42,63
aequitas
aeternitas 55
agalma 27
agon 10
agoranomos 42, 45, 46
ağırlık 17,45,46
akrophonik 16,17
Aleksandros 52, 53
alfabe 7,12,13,14,17,19,41,
67,
altar 27
Anastasius 57,58
Anazarbos 88,
Antiokhos 84
Apameia 88
apices 82
Apollon Mantiklos 20
Arykanda 88
Asia Minor 7,87
astragalus 47
astynomos 42, 43
Attika 7, 16, 40, 41
Augustus 27,34,53,54,55

Autokrator 27
AVG 54, 55, 57
AYP 81

B

Basileus 53,58
bilingual 4, 6
Bizans 29, 32, 57
bomos 27
Boustrophedon 20,40,81
Britannicus 54
Byzantion 31, 51

C -Ç

CAES 27,54
CIG 87
cippus 28,29
circa 69
columella 28, 29
CON 57
concordia 55
Concordia Augustorum 55
Constantinopolis 57
Constutio Antoniniana 81
Corpus 12, 67,68,87
Cos 54

cursiv 2, 61
çipa 49

D

Dalbenos 26
Damnatio memoriae 73
darbhane 56, 57, 58
decret 6, 23
denar 16, 17
Diocletianus 53
dittography 73
DN 57
Dominus Noster 57

E

elektron 50,51
envater 61,62,63
Ephesos 51,56
epigrafi 7,8,9,10,11,16,19
44,64,68, 71,85, 86
epigram 31
Epigraphica Anatolica 85,
87
epikhorik 13
episema 43
epitheton 26
eponym 42, 43
era 84
estampaj 59, 60

ethnikon 42,43,49

F

felix 54
fibula 10
follis 57,58
Fortuna
fragmenta incerta 12

H

haç 32,49,58
haplography 72
Hasan Malay 19,23,24,
66,83,86
Hellenica 87
Heraclea Pontika 88

I-İ

IC XC 58,
IK 88,89,90
IMP 54
İkonografi 26,31,81
İmparator 12, 34,54,55,56,
57,58
incus 51

K

Khrismon 57
kısaltma 71
Kibyra 89
Kios 89
Klaudiupolis 89
Kyme 50, 89

L

Laetitia 56
Laodikeia 89
lateks 59-60
Latince 7,10,12,19
Latium 10
Leiden sistemi 68
lejant 49-50
libanotris 27
libra 45
Ligatura 17-19, 82
Louis Robert 86
Lucullus 84
Lydia 5
Lysimakhos

M-N

magistrat 42
MAMA 87
monogram 52

mozaik 44
Nikaia 74
nummia 58

O

onomastik 39,81,86
ostraka 39,41

P

Pacator orbis 55
papyroloji 8,11,68
parasemon 43
Parthicus
periyodik 86-87
Pessinous 89
Philippos 51-52
Pietas 56
Pisidia 87
Pius 84
PM 54
PP 54
Praenomen 71,81
Priene 89
Prusa 89
Prusias 89
Ptolemaios 52-53

Q